

JEUGD HERINNERINGEN

— • —
van Dirk Jan Poort

JEUGD

HERINNERINGEN

— • —
van Dirk Jan Poort

Voorwoord

Lieve kinderen en kleinkinderen,
Hier zijn ze dan, de “memoires”
van pappa (opa).

Ik vind het fijn dat ik ze jullie nu
in boekvorm aan kan bieden en
hoop dat jullie met veel plezier
de verhalen zult lezen.

(O)ma

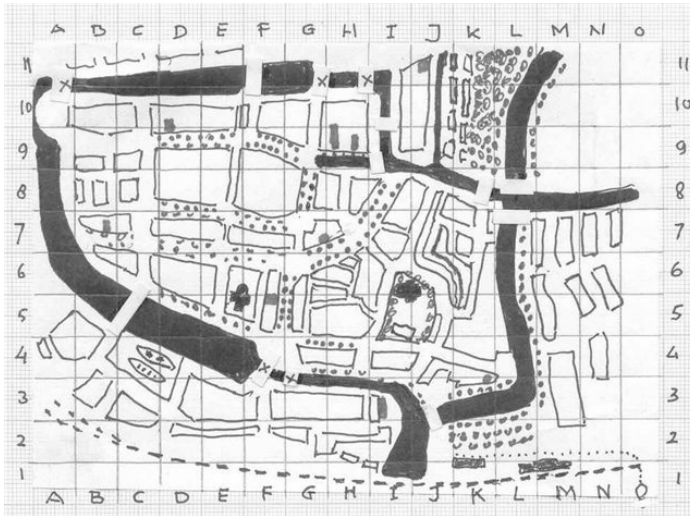

Index

09	Familie
16	Periode 1. Harlingen van 15.06.29 - 16.01.40 Brouwersstraat 16
52	Periode 2. Harlingen Midlummerweg 2 16.01.40 - 01.11.40
57	Periode 3. Assen 01.11.40 - 30.03.42
63	Periode 4. Scheveningen 30.03.42 - 28.01.43
69	Periode 5. Harlingen 04.03.43 - 28.03.44
78	Periode 6. Rotterdam 28.03.44 - 05.06.46

Harlingen rond 1935

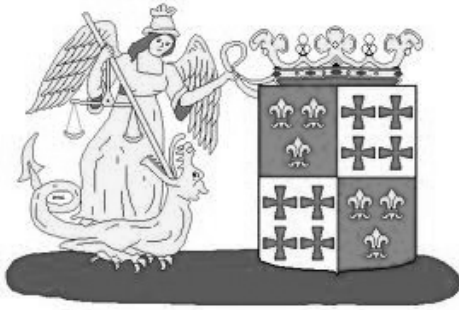
Legenda:

- Water
- Bomen en gras
- Huizen waar naar in de tekst wordt verwezen
- X Bruggen: Sluizen
- Spoorrails
- Smalspoor rails

- F.5/6** - Onze vestiging
- B.7** - Bakkerij van opa Fedde
- GH.7** - Winkel van opa Homme
- D.9/10** - Muziek winkel van oom Harry
- GH.9** - Winkel van oom Jan
- HI.9** - Winkel van oom Rinus
- J.11** - Onze kleuterschool
- K.3/4** - Woonhuis van opa Homme met zijn vrijgezelle zoons Jan en Harry
- I.3** - Onze lagere school
- EF.5/6** - Katholieke kerk
- IJ.5/5** - Hervormde kerk
- CD.3/4** - Scheepswerf
- K.1** - Station van het smalspoor
- LM.1** - N.S. station

Behalve herinneringen van mijzelf worden gebeurtenissen beschreven die ik in de familiekring hoorde. Daarnaast ook over een paar publicaties van de Nederlandse schrijvers Simon Vestdijk en Kees Wilkeshuis, die over mijn familieleden, onder andere namen, in hun publicaties schreven.

Wapen van Harlingen

1. Familie

Op 15 juni 1929 had ik het geluk geboren te worden als kind van de zorgzame ouders Simkje Martens (1903-1993) en Nicolaas Johannes Poort (1899-1977) met een ouder broertje met de originele Friese naam Homme (1928-1994).

De plaats van geboorte was een pand met 2 etages uit de 18e eeuw met op de begane grond een winkel aan de Brouwersstraat 16, Harlingen (toen ca. 10.000 inwoners) provincie Friesland.

Geboortehuis met reclame 1930

Behalve de dijken, een paar bruggen en een kleiheuvel (in de volksmond “koegelbult”) voor schietoefeningen voor de burgerwacht, was de hele omgeving vlak land.

Achter ons huis waren twee kleinere opstallen die bij het pand hoorden: een woonhuis met één etage en daarachter een werkplaats, een zetterij, met een Heidelberg drukpers, een soort robot.

Met de voorjaars schoonmaak verhuisden we van ons winterverblijf in het voorhuis, met nog een paar bedsteden die als kast werden gebruikt, naar het tweede gebouw om met de herfst schoonmaak terug te keren naar ons winterkwartier.

Niet lang voor mijn geboorte was de straat een onderdeel geweest van het grachtenstelsel van de stad met brouwerijen langs de wallenkanten. Nadat dit kanaal was gedempt veranderde de naam van Brouwersgracht in Brouwersstraat.

Harlingen (www.vvv-Harlingen.nl) was een kleine vissersstad, met een zeehaven voor vrachtschepen. Het heeft goede verbindingen met het achterland via snelwegen, kanalen en spoorwegen. De stad heeft een lange scheepsbouw traditie.

In mijn jeugd was er veel transport met zeilschepen en stoomboten over de binnenwateren tot aan Duitsland, Zwitserland en Frankrijk. Met zeeschepen tot 1000 ton kwam lading, zoals steenkool van Engeland en hout van Scandinavië. De balken werden in het water gelost en als vlotten landinwaarts gesleept. Andere lading werd over kanalen naar bestemmingen in het binnenland gevaren. Zo werd in de 19e eeuw veel katoen doorgevoerd naar de industrieën in Twente. In omgekeerde richting kwamen binnenschepen met lading, waaronder pootaardappelen en boter, voor export over zee.

Onze plaatselijke held was een Spaanse officier Caspar di Robles geheten. Na een grote overstroming rond 1580 dwong hij de Friezen hun onderlinge ruzies bij te leggen en wist hij hen te bewegen met vereende krachten hun smalle plaatselijke dijkjes te vervangen door een grote dijk ter bescherming van de provincie. Dat was in de korte periode dat ons land deel was van het Habsburgse Keizerrijk.

De provincie is tweetalig (Fries en Nederlands) Onze ouders kozen voor “beschaafd Nederlands” als voertaal. Ik werd vernoemd naar twee oudere broers van mijn vader (toen nog vrijgezellen) omdat mijn ouders

mij voor de rest van mijn leven niet wilden belasten met de oorspronkelijke Friese naam van mijn grootvader van moederszijde FEDDE, wat wel traditie was.

Met het opgroeien werd ik me bewust van meer familie dan mijn ouders en mijn broer Homme en werd ik vertrouwd met de leden van de clans van mijn ouders met beiden een vriendelijke weduwnaar aan het hoofd. Dat waren Homme Poort (1861-1937) en Fedde Martens (1867-1952). Tot mijn 7e jaar waren beiden druk met hun winkels.

De moeders van mijn beide ouders. Maria Catharina Poort-Bose (1860-1907) en Trijntje Anne Martens-Venema (1869-1917) stierven jong aan kanker hun kinderen aan de zorg van hun vaders achterlatend.

Na mijn broer en mij werd ons gezin uitgebreid met eerst twee zusjes Truus (Trijntje) (1931-1982) en Maria Catharina (1933) gevolgd door een broertje Nicolaas Johannes (1937-1985) en zusje Baukje (1942).

Mijn vader verloor zijn moeder toen hij 7 was en mijn moeder de hare op de leeftijd van 14 jaar.

Mijn vader was nummer 7 van 8 in zijn familie met enkel broers: Dirk (1885-1952) postdirecteur, Jan (1887-1946) winkelier, Jaap (1880-1970) dominee, Marinus (1891-1959) winkelier, Geert (1893-1979) cellist bij een symfonieorkest en Harry (1903-1972) winkelier.

Mijn moeder was nummer 7 van 10 met 6 zusters en 3 broers.

Naast hun drukke werkzaamheden als huisvrouwen met een groot gezin waren mijn grootmoeders beiden drijvende krachten in hun winkels die ten tijde van hun dood goed liepen.

Opa Poort en zijn vrouw hadden een moeilijke start met een kleine winkel. Toen hij 19 was begon hij met de handel in goedkoop steengoed en olielampen. Dat deden ze samen in een winkel en ook op de markt. Ik hoorde eens dat er rond negentienhonderd een flinke omzet was in goedkoop steengoed door alcohol consumptie. Door de week brave huisvaders konden de weekends door alcohol gebruik een paar sporten lager komen op de ontwikkelingsschaal van Darwin en dan voor een poosje in wilden veranderen, hierbij hun frustraties compenserend met het smijten met huisraad. Pannen konden daarna ontdeukt worden. Steengoed viel veelal niet te repareren en moest worden aangevuld. Na zulke kleinschalige oorlogen kwamen opa Homme en oma Marie in beeld met regelingen om de vaak arme slachtoffers te helpen aan nieuw voordelig steengoed.

Bakker opa Martens had een gemakkelijker start met zijn handel door met juweliersdochter Trijntje Anne Venema te trouwen. Met de steun van zijn schoonvader kon hij een goed uitgeruste bakkerij in Sneek beginnen. Hij zou van de eerste op lichtgas draaiende machine in een stad nog zonder elektriciteit gebruik gaan maken. Sneek ligt in Friesland op 20 km van Harlingen. Daar was oma Trijntje de enige in onze familie die de traditionele Friese dracht trouw zou blijven. Bij deze Friese dracht hoorde een metalen kapje over de twee wandbeenderen. Daarover ging een kanten muts. Als juweliersdochter had zij een kap van goud: een bewijs van kredietwaardigheid.

Ze had een druk bestaan als moeder met bijna ieder jaar een baby naast de zorg voor de winkel en het huishouden. Bij deze bedrijvigheid kwam de zorg voor een afwisselende aantal intern wonende leerjongens waarvan werd verwacht dat ze om 02.00 uur 's morgens in de bakkerij aan de slag gingen.

Mijn ouders zijn beiden opgegroeid rond de winkels van hun ouders. Dit betekende dat hun eerste voorbeelden de hulpen waren in de huishoudens, de winkels en de werkplaats/bakkerij. Als je kon wat zij konden dan was je pas groot! Wat als een spelletje begon werd al gauw nuttig voor de zaak. Op deze manier leerden mijn moeder

en haar zusters en broers al vroeg rekenen bij het 's morgens voor schooltijd bezorgen van vers brood. Toen ze 10 jaar was moest mijn toekomstige moeder eens een opstelletje met een vrij onderwerp schrijven voor haar onderwijzer. Ze kon niets bedenken maar wist het probleem op te lossen door een (geheim) bakrecept van haar vader te beschrijven.

Het vertrouwde wereldje van mijn vader was niet beperkt tot één huis omdat zijn vader inmiddels naast twee winkels ook een paar pakhuizen in de stad had. Hij leerde al vroeg binnengekomen steengoed uitpakken uit met stro opgevulde kratten. Daarna moest het stro weer terug in de kratten retour afzender. Hierbij raakten mijn vader en zijn broers al vroeg vertrouwd met het begrip “wonderbaarlijke vermenigvuldiging” omdat de kratten altijd te klein waren om het stro nu zonder steengoed te kunnen bevatten. Deze kinderarbeid heeft zowel mijn vader als moeder gezondheidsproblemen bezorgd. Later constateerden de artsen bij mijn moeder een vergroeiing aan haar bekken als gevolg van het rondlopen met broodmanden en mijn vader heeft heel lang een breukband nodig gehad omdat hij als kind te zware lasten had getild.

Door deze ervaringen wijs geworden werden zij voorzichtiger met hun kinderen.

Grootvader Homme zou niet meer trouwen. Toen hij weduwnaar werd studeerden de “grote”zoons elders of waren druk in de zaak in de stad. Hij nam huishoudsters aan voor de verzorging en het opvoeden van de jongste kinderen. Het moet een merkwaardig huishouden zijn geweest omdat hij telkens een huishoudster ontsloeg als hij maar dacht dat deze met hem wilde trouwen.

Op deze manier maakten mijn vader en zijn broers kennis met een hele verzameling opvoedsters naast hun dominante vader en bazige oudere broers.

Behalve bakker was mijn grootvader Fedde Martens ouderling van de gereformeerde kerk en lid van de gemeenteraad van Sneek. Daarnaast hield hij zich bezig met bijbelvoren met als specialiteit de Oud-testamentische verwijzingen naar de onderdanigheid van vrouwen. Via zijn kerkelijke collega's vond hij na verloop van gepaste tijd een nieuwe huwelijkspartner: een weduwe met 2 kinderen. De kinderen uit de twee gezinnen raakten snel vertrouwd met elkaar. Helaas kon

de nieuwe bruid zich niet schikken naar de op oud oudtestamentische gronden gebaseerde huwelijks ideeën over onderdanige vrouwen van haar nieuwe echtgenoot.

Weldra raakten de gereformeerde collegae ouderlingen betrokken bij de moeilijkheden. Dat mijn Bijbelvaste grootvader zijn gelijk kon aantonen met verwijzing naar de schrift mocht niet baten. Hij werd door zijn medebroeders ouderlingen in het ongelijk gesteld.

Daarop maakte mijn fundamentalistische grootvader een fundamentele fout door een burgerlijke echtscheiding aan te vragen. Het alternatief zou voor hem, door het vonnis van zijn broeders, een levenslang lijden betekenen. Echter dit lijden zou hem daarentegen wel veel achting hebben bezorgd in zijn kerkelijke gemeenschap met opvattingen over het aardse tranendal dat niet mocht worden ontlopen door een verbreking van de kerkelijke huwelijksband. Er werd van twistende echtelieden verwacht om tot op het laatst “voor de kerk” bij elkaar te blijven.

De reactie van de broeders op zijn stijfkoppigheid was niet mis. Grootvader werd uit zijn geloofsgemeenschap gestoten. Hem trof een soort ban. Nadat dit van de kansel was verkondigd bleven zijn gereformeerde klanten, die zijn bakkerij hadden “begunstigd” weg. Met deze boycot kwam spoedig een eind aan de welvaart van het voor de tweede keer moederloze gezin. Daar kwam nog bij dat het leidde tot een breuk in het gezin doordat drie oudere dochters al volwaardig lid waren van het kerkgenootschap en de ban hen niet trof. Deze dochters vertrokken na enige tijd met hun echtgenoten naar Nederlands Indië waar de mannen een baan als leraar hadden gekregen. Hun contracten garandeerden hen onder anderen eens in de vier jaar de reis en verblijfskosten voor hun gezinnen voor een Europees verlof.

Ondertussen raakte de bakkerszaak door de boycot steeds meer klanten kwijt en restte er op het laatst niets anders dan de winkel te verkopen en elders opnieuw te beginnen.

Dat werd Harlingen. Hier was grootvader welkom in een andere geloofsgemeenschap. Vanwege zijn scheiding zou hij echter nooit meer ouderling kunnen worden. Weldra kreeg hij hier een nieuwe vriendin waarmee hij zou trouwen. Dit was Baukje Oppedijk (....1961). Deze wist zich ook bij de kleinkinderen geliefd te maken.

(In 1942 werd mijn jongste zusje naar haar vernoemd). Ik herinner mij haar als behulpzaam bij het herstellen van gescheurde kleren. Daarnaast verwende zij ons met lekkers uit de bakkerij. Met de vestiging in Harlingen begon een nieuwe fase in het

leven van mijn moeder, nu zonder welvaart. Tot dan waren de dochters na hun schooltijd als onbezoldigd au pair gaan helpen bij de gezinnen van geloofsgenoten. Als tegenprestatie leerden ze daar van de moeders nuttige dameszaken zoals naaiwerk, borduren, koken en ziekenverzorging. Tijdens deze scholing werkten zij aan hun “uitzet”.

Dit was voor mijn moeder en haar jongere zussen niet weggelegd doordat het inkomen van hun vader door de nieuwe situatie voor hem en het gezin net toereikend was om het hoofd boven water te houden. Zij moesten een baantje zoeken en financieel bijdragen aan het gezin. Met hun ervaring in de

winkel van hun vader werden het gewilde winkelmeisjes.

Nu even terug naar het begin van de dertiger jaren. Rond 1932 had mijn territorium zich uitgebreid van de kamers en de winkel naar de straat waar mijn moeder mijn weglopen voorkwam door me met een lange riem aan paaltje op de stoep voor de winkel te verankeren. Hierdoor kreeg zij haar handen vrij om in de zaak te helpen.

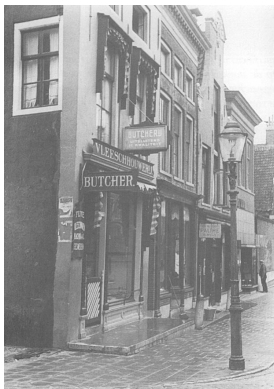

Periode 1. Harlingen van 15.06.29 - 16.01.40 Brouwersstraat 16

Ondertussen had ik ook mijn naaste familie met hun woningen in de stad ontdekt. Behalve mijn grootvaders en één stief-grootmoeder met hun winkels waren dat drie broers van mijn vader met elk een eigen zaak. Eén van hen was getrouwd en had 2 kinderen: een zoontje van mijn leeftijd met een 4 jaar oudere zus. De andere ooms waren vrijgezel en dag en nacht met hun winkel in de weer.

Twee woonden elders in Nederland en de derde in Duitsland waar hij als lector aan de universiteit van Leipzig was verbonden tot hij al vroeg in de dertiger jaren als een van de eerste Nederlanders door de nazi's het land werd uitgezet. Zij kwamen zo nu en dan naar de stad

Eerste winkel van oom Jan met als specialiteit "spreekmachines". Onze oom is nog net uiterst rechts op de foto te zien Later zou oom Harrie zich in dit zelfde pand vestigen met zijn muziekwinkel.(zie hierna)

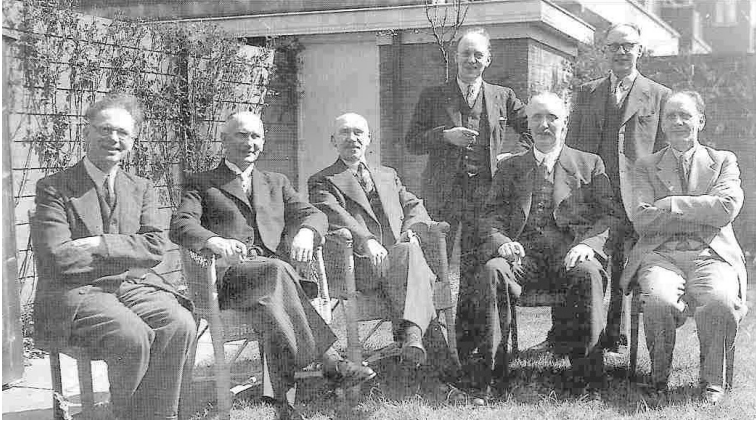
Grote Voorstraat (met mijn eerste kennismaking met de Engelse taal) Met verderop be-langstelling voor de muziekwinkel van oom Harry.

Gerestaureerde muurschildering op een zijmuur van de muziekwinkel.

om hun vader en de rest van de familie te bezoeken.

Midden in de oorlog(1943) is ter gelegenheid van het 25 jarig jubileum van oom Jaap Poort als dominee een foto gemaakt van de gebroeders Poort. Zittend van links naar rechts zijn dat Homme, Jaap, Dirk, Jan en Geert. Staand van l. naar r, Harry en Nico. Broer Rinus was niet welkom bij deze gelegenheid.

Homme   Jaap   Dirk   Harry   Jan   Nico   Geert

Al jong werd oom Rinus het probleemkind van de familie. Wellicht werd hij daardoor de favoriet van zijn vader die dacht met verwenen hem op het goede spoor te kunnen houden. Zo kreeg hij met zijn trouwen de grootste winkel mee om in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien. Van toen af stelde grootvader zichzelf tevreden met de kleine vestiging waar hij eens met zaken was begonnen.

Mijn oom Rinus en zijn vrouw Thea waren helaas geen goede winkeliers met als gevolg dat hun winkel langzamerhand verliep. Twee jaar na de dood van zijn vader werd Rinus genoodzaakt zijn zaak te verkopen.

Zijn broer de dominee hielp hem aan een baan als reiziger en hij verhuisde met zijn gezin naar Leeuwarden op 24 km afstand van Harlingen. De door noodzaak gedwongen verandering van “werkgever” tot “werknemer” deed hem geen goed. Nu denk ik dat hij zich die tijd een “loser” moet hebben gevoeld. In tegenstelling tot zijn broers die reuze met kinderen overweg konden bleef hij voor hen een plaaggeest. De kinderen vonden hem een vervelende man. Ik had vaak medelijden met mijn neef; zijn zoontje Homme.

Toen kwam de oorlogsdreiging die weldra bewaarheid werd met de Tweede Wereldoorlog. Dat Nederland zich bijtijds neutraal verklaarde mocht niet baten. In 1940 vielen de Duitsers ons land binnen. Ons slecht uitgeruste leger was geen partij voor de Duitse oorlogsmachine. Het bewapeningsniveau was dat van een leger uit 1900. Na 5 dagen strijd werd Nederland tot overgave gedwongen door een niets ontziend bombardement op Rotterdam, als wraak voor het tegenvallen van de Duitse opmars waarvoor op één dag was gerekend. Daarna volgde een bezetting van 5 jaar waarin van ons verwacht werd mee te werken aan de nieuwe Duitse orde. Al gauw zag Rinus dat kennissen van hem in dezelfde situatie goed betaalde baantjes kregen door met de bezetters samen te werken. Toen hij van een geleerde wereldvreemde zwager, een hoogleraar in de germanistiek met nazi sympathieën, had begrepen dat een introductie van hem voor het lidmaatschap van een Nazi vriendelijke organisatie zijn positie zou verbeteren sloot hij zich daarbij aan. Hiermee werd hij het zwarte schaap van onze familie. Daarom was hij niet welkom bij het jubileum van zijn broer in 1943. Zijn zoon, neef Homme, schaamde zich diep voor het gedrag van zijn vader zo jong als hij was. Als reactie sloot hij zich aan bij een ondergrondse organisatie die pamfletten verspreidde. Met een met de Duitsers sympathiserende vader was zijn ouderlijk huis een veilige bergplaats voor illegaal drukwerk.

Tot 1940 had mijn moeder een jongere zus en een jongere broer in Harlingen. Zij waren ongetrouwd en woonden nog bij hun vader en stiefmoeder. Een oudere zuster woonde met haar man en twee zoons elders in de stad.

Naast "echte"ooms en tantes hadden wij kinderen een hele verzameling ander soort ooms en tantes namelijk vrienden en vriendinnen van niet alleen onze ouders maar ook die van de echte ooms en tantes.

Tot mijn 10e levensjaar hadden mijn ouders een boekhandel en drukkerij in Harlingen. Mijn vader had een universitaire economie opleiding maar had door de economische crisis evenals duizenden anderen in eenzelfde situatie geen baan kunnen vinden.

Als alternatief was hij met mijn moeder een boekwinkel begonnen, De branche was nieuw voor hen maar met een winkel waren ze van kindsbeen af vertrouwd. Ondanks de crisistijd slaagden ze er in een

succesvolle start te maken dankzij de aanleg van de Afsluitdijk in de buurt. Dit project begon in 1929 met de aanleg van twee dijklichamen tegelijk en tegenover elkaar aan weerszijden van de geplande verbinding bij Wieringen in Noord Holland en bij Harlingen in Friesland. Mijn ouders wisten al vroeg het vertrouwen van de bij Harlingen betrokken ambtenaren en uitvoerders te krijgen en hen tot klanten van kantoorbehoefte van de winkel te maken. Toen bij het vorderen van het project de buitenlandse interesse groeide leidde dat tot het bezoek van toeristen van verre. Reden voor mijn vader om in overleg met de directie van het werk gidsen en ansichtkaarten te gaan uitgeven. Dit werd een geslaagd initiatief.

Grootouders en vrijgezelle ooms in de stad waren grote kindervrienden waar wij altijd welkom waren. Soms konden wij met kleine karweitjes zoals boodschappen doen helpen maar meestal gingen wij op avontuur in de magazijnen verdeeld over zolders en kelders van hun panden.

Voor een hapje tussendoor was de bakkerij van grootvader de aangewezen plaats. Daar versierden grootvader, grootmoeder, de jonge oom of een knecht altijd wel iets lekkers voor ons. Soms vlocht een van hen een mandje met hengsels van slierten deeg die we na het bakken versierd met een lintje met snoep meekregen voor onze zusjes.

De afstanden tussen de huizen van onze familie waren kort (tot ca. 300 meter) en omdat er onderweg veel sociale controle was mochten wij al heel jong zonder toezicht op pad van het ene naar het andere familielid.

In mijn tweede levensjaar begon voor mij het studentenleven met de toelating tot de kleuterschool waar ik 4 jaar zou bivakkeren. Deze extra vroege start kwam door ziekenhuisopname van mijn moeder. Op de ochtend van hun verjaardag kwamen de kleuters naar dit instituut met een aan hun rechter onderarm met rode linten gebonden koek en in hun handje een zak met snoep om op school te trakteren. Deze onderscheiding leidde tot veel felicitaties onderweg naar de school.

Samen met mijn broers en zusters was ik zeer welkom op de bewaarschool ook al omdat we zorgden dat de voorraad vlechtpapier bleef aangevuld met afgesneden repen van de snijmachines uit de drukkerij van onze vader. Pas later zouden we er achter komen dat de alwetendheid over ons van de jaarlijkse langskomende schoolsinterklaas kwam door zijn functie van etaleur bij onze oom Jan.

Doordat we boven de winkel woonden leerden wij al vroeg meelevens met het wel en wee van de zaak. Beneden hielpen wij bedienden met kleine klusjes zoals opruimen en uitpakken van bestellingen. Soms gingen we samen met een “loopjongen” wandelend of op ons fietsje op pad als deze een boodschap had af te leveren in voor ons tot dan onbekend gebied. Ook werden mijn broer en ik voor kleine bezorgingen bij bekenden ingeschakeld. De beste karweitjes waren het betalen van rekeningen.

Dat gebeurde nog veelal cash en eens per jaar. Cash omdat het bankverkeer toen nog vrij beperkt was. Een van onze ooms maakte er een gewoonte van om mijn broer of mij zijn jaarlijkse betalingen aan zijn schilder of timmerman te laten voldoen. Hij stuurde ons dan op pad met een envelop met bankbiljetten. Op hun beurt

(Hier een foto van mijn broertje Homme als mascotte van de zaak, op een zwaan voor een merk vulpen.)

De deksel van zijn broodbak had een zinken bovenlaag met rondom een ca. 5cm hoge reling. Daar moesten wij ons onder het rijden aan vast houden en bij een stop als aapjes aan vastklemmen om er niet af te vallen bij het openen als oom brood moest pakken. Tot op de dag van vandaag herinner ik mij het lange wachten, samen met mijn vriendjes van destijds, voor de huizen van vriendinnetjes van onze jonge oom.

Het kleinstadsverkeer beperkte zich rond de eerste dertiger jaren tot fietsen, handkarren, bakfietsen, paard en wagens met zo nu en dan een vrachtauto, een bus of een personenauto.

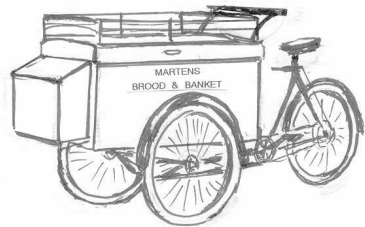
Voor transport buiten de stad over land waren er naast wegen de spoorlijnen. Smal spoor zorgde voor regionale verbindingen. In Harlingen hadden beide soorten spoor hun eigen station.

Mijn grootouders waren gewend voor zaken met de stoomboot van Harlingen over de Zuiderzee naar Amsterdam te reizen. Op dezelfde manier kwamen zij later samen met hun inkopen terug. De rederij STANFRIES onderhield de verbinding met kleine stoomboten. Dit

beloonden de ontvangers ons vervolgens met een fooi nadat ze het bedrag in onze aanwezigheid omslachtig hadden nageteld.

Soms “hielpen” we met het duwen van een handkar bij zware bestellingen. Terug mochten wij dan op de kar zitten. De familie gebruikte de handkarren van elkaar. Ik herinner me drie modellen: een lange en een korte en een derde met speciale veren voor het transport van breekbare waar.

Bijzondere ritjes waren die met mijn moeders jongste broer Gerlof boven op het deksel van zijn bakfiets als hij brood ging rondbrengen bij zijn klanten. Het

waren vrachtscheepjes met passagiersaccommodatie benedendeks. Ik maakte van zeer nabij kennis met een auto toen onze oom Jan een FORD A had gekocht. Deze cabriolet had twee extra plaatsen onder het deksel van de "kofferbak" (Auf Deutsch: Schwiegermutterstutz). Ik was toen even lang als de versnellingspook.

Voor de gezondheidszorg waren twee ziekenhuizen, het ene algemeen en het ander rooms katholiek. Daar naast was er een polikliniek van het Groene Kruis. De plaatselijke ambulance was een handkar met twee hoge gele wielen en een stretcher hangend onder de as waar op de patiënt in een ruime etui van bruin doek werd vervoerd.

De eerder genoemde Harlinger schrijver Kees Wilkeshuis schreef rond de zestiger jaren van de vorige eeuw geregeld in zijn columns over zijn kindertijd, rond 1910 in Harlingen.

Het lezen van een gedicht van zijn stad- en leeftijdsgenoot Simon Vestdijk was voor Wilkeshuis aanleiding voor het schrijven van een column over een soortgelijke ervaring rond 1907.

Door zijn ziekte kon het kind niet naar school en kwam maar zelden buiten. Zijn bezorgde ouders regelden gezelschap voor hem door zo nu en dan via de ouders een speelkameraadje uit te nodigen.

In zijn gedicht drukt Vestdijk zijn gevoelens uit die hij zich herinnert van zijn bezoek aan het zieke leeftijdsgenootje te midden van diens dure speelgoed. Dit gedicht is voor Wilkeshuis aanleiding om over zijn bezoek als kind bij dezelfde zieke te schrijven.

Toen hij eens met het blijde vooruitzicht van een vrije woensdagmiddag van school was thuisgekomen kreeg hij van zijn moeder te horen dat de ouders van de zieke jongen bij haar waren langs geweest. Zij hadden gevraagd Kees die middag langs te sturen om met hun zoon te komen spelen. Hij had daar geen zin in gehad maar aangezien de vader plaatselijk een belangrijk man was en bovendien een klant van zijn vaders snelpersstoomdrukkerij had hij niet nee durven zeggen. Zo liep hij die middag een afspraak aan de dijk met zijn vriendje Homme Poort mis. Toen hij na een uur met de zieke te hebben gespeeld kans zag er tussen uit te piepen nam hij de benen en zocht zijn vriendje met wie hij had afgesproken bij de dijk op.

Helaas werd de pret voor de rest van de middag door schuldgevoel bedorven.

Dit is een voorbeeld van de vele manieren waarop kinderen van

ouders met kleine bedrijven bij zaken konden worden betrokken. Dertig jaar later zouden onze ouders soortgelijke uitnodigingen voor ons krijgen. Zij waren echter terughoudend met accepteren vanwege de mogelijkheden van besmetting. Vooral tuberculose werd in die tijd gevreesd.

Zo werden mijn broer en ik (toen 8 en 7) door een moeder uitgenodigd om een middag bij haar thuis met 2 zoontjes te komen spelen waarover ze de controle dreigde te verliezen.

Ze wist dat wij streng werden opgevoed en verwachtte dat ons gezelschap een heilzame werking op het gedrag van haar duo zou hebben.

Ik herinner me dat wij ons die middag reuze hebben vermaakt met het vrolijke paar. Van enig effect heb ik nooit gehoord.

Ons werd al vroeg te verstaan gegeven dat goed gedrag van ons belangrijk was voor de handel in het algemeen en van de familie in het bijzonder. Dit betekende in de praktijk dat we niet alleen goede maatjes moesten zien te blijven met onze klanten maar ook met klanten van familie met winkels. Bovendien zou ons goed gedrag aspirant klanten over de streep kunnen trekken.

Dit kon ook wel eens omgekeerd werken zoals we eens ondervonden bij een gelegenheid toen onze vader het in een pijnlijk opvoedkundige situatie raadzamer vond vriendelijk te blijven dan in actie te komen.

In onze klantenkring hoorden ook collega winkeliers die verwachtten dat mijn ouders hen wederzijds zouden begunstigen. Zij maakten veelal deel uit van dezelfde kerkelijke groepering als onze ouders

Zo was mijn moeder gedwongen haar boodschappen voor het huishouden over een aantal leveranciers te verdelen.

Brood kwam zo ook van verschillende bakkers volgens rooster. Een reclame actie van een aantal van hen kon voor problemen zorgen. De actie bestond hieruit dat de betrokken bakkers met zogenaamde “dividendboekjes” gingen werken. Dat waren notitieboekjes met de naam van de betreffende bakker op de kaft waarin deze de aankoop van de klant noteerde en met zijn stempel bevestigde. Zo kon het gebeuren dat wij uit onze verzameling dividendboekjes met het verkeerde exemplaar bij een concurrent bakker kwamen!

Een van mijn herinneringen aan broodmaaltijden is dat ik

boterhammen met daarin een bij het gistproces ontstaan gat niet wilde eten. Het stuk met dat gat werd er dan afgesneden.

In een omgeving waar de gesprekken aan tafel van de ouders geregeld over het wel en wee van de handel gingen was het goede nieuws dat je hen met je gedrag kon helpen.

Het slechte nieuws was echter dat we aan de verwachtingen van onze ouders konden voldoen door ons met eenvoudige dingen tevreden te stellen omdat met duur speelgoed bij klanten het idee post zou kunnen vatten dat zij er beter aan deden “minder gefortuneerde” winkeliers te begunstigen.

Zo kwamen eens onze ouders in hun maag te zitten met het cadeau voor ons dat onze oom Jan had meegebracht van zijn bezoek aan de LEIPZIGGER MESSE: een grote trapauto model BUGATTI.

Hun kinderen met zoiets moois op straat was zeker slecht voor de zaak! Hierdoor waren wij gedwongen ons met dit moois op ons (te) kleine plaatsje achter het huis te vermaken.

Zodra we waren uitgespeeld verdween de auto achter slot en grendel om te voorkomen dat wij er mee aan de haal zouden gaan.

He moet twee jaar na de komst van onze (meestal verborgen) BUGATTI zijn geweest dat we op een geheel andere manier met een nieuw middel van vervoer kennis maakten: een klein rood Japans kinderfietsje met velgremmen.

Het drama waardoor we in het bezit kwam van dit moois zit ergens in mijn hoofd naast het beeld van het bijzondere model van het stuur van de Bugatti.

Het begon op een zonnige Zondag tijdens een wandeling. Ik moet toen 3 jaar zijn geweest.

Onderweg gingen we bij oom Jan in zijn winkel langs. Hij had de grootste speelgoedwinkel in de stad. Nauwelijks binnen viel mijn broer als een blok voor een nieuwe ontdekking tussen al het mooie speelgoed : een glanzend rood Japans tweewielertje. Zoiets moois hadden we allebei nog nooit gezien.

Om kort te gaan ... hij wilde het hebben ... en wel meteen alsjeblieft! Mijn ouders dachten er niet over. We hadden het niet nodig en het fietsje was boven nogal prijzig.

Mijn overigens nogal kalm broertje bleef aandringen en toen dat op de gewone manier met zeuren niet lukte met schreeuwen.

Hij begon het al gauw zo bont te maken dat er voor mijn ouders niets anders op zat dan met de kleine schreeuwer weer op huis aan te gaan.

Broertje reageerde hierop averechts. In plaats van zijn mond te houden begon hij eenmaal buiten op straat nog harder te schreeuwen.

Op deze manier slaagde hij er in de aandacht te trekken van een groeiend aantal voorbijgangers die uit belangstelling stil hielden om te kijken wat er aan de hand was. Al gillend wist mijn broertje duidelijk zoveel medelijden bij de toeschouwers op te wekken dat mijn vader in tweestrijd raakte. Als opvoeder had hij, naar lokale gewoonte, zijn kind graag een pak voor zijn broek gegeven maar met al deze belangstelling moest hij ook aan zijn reputatie als vriendelijke zakenman denken.

Gezien de belangstelling was het niet het juiste ogenblik en de plaats voor een lijfstraf en leek hem al gauw het beste om te zwichten en maar toe te geven.

Hierbij werd als “strengere” voorwaarde gesteld dat het fietsje voor ons broertjes samen zou zijn dus niet alleen voor hem. Ik was toen nog zo klein dat ik eerst niet van het zadel gebruik kon maken maar me moest behelpen met het achterspatbord als zitplaats bij het trappen. We hebben veel plezier van het fietsje gehad.

Soms gingen we samen op pad met mij op de framebuis waarbij ik me aan het stuur vast moest houden. Hierbij was het opletten dat

Mijn broer Homme 2e van links op ons rode fietsje bij een wedstrijd hardrijden (1935). Achter hem vader Nico en opa Homme Poort .

je met je vingers niet bekneld raakte tussen de nokjes van het remstangetje dat langs het stuur liep.

Eens werd mijn moeder door een agent van politie gewaarschuwd. Deze had ons met ons fietsje in volle vaart van de dijk zien komen.

Met het “groter”

worden groeide ook het territorium rond Brouwersstraat 16, met toezicht van ouders, broer dienstmeisje of ander toezicht, waar ik me mocht ophouden.

In de Brouwersstraat was het territorium gegroeid via wieg, box, slaap- en huiskamer tot het hele huis met keukens, winkels en werkplaats.

Ik heb nog wat vage herinneringen aan die tijd. Met mijn broer deelde ik een passie voor auto's.

Zo kreeg ik mijn broer eens boos door na het samen met hem bekijken van de plaatjes in een autoblad een stuk van een bladzijde te scheuren en dit vervolgens in mijn mond te stoppen.

Een andere herinnering betreft een ritje met de A FORD van onze oom Jan waarbij ik naast de versnellingspook tussen de benen van oom Jan en mijn vader sta en duidelijk de instructie krijg van de pook af te blijven. Dit op straffe van langs de weg achter gelaten te worden. “

Met de winter kwam vervelende prikkende kleding waaronder lange kousen die met “knoopsgatenelastiek” aan een”lijfje” werden “opgehouden”.

Deze kousen waren niet alleen vervelend voor de drager maar ook voor de verzorgers want er kwamen bij het spelen gemakkelijk gaten in die dan weer moesten worden “gestopt”.

Lapjes van leer met riempjes rond de knieën werden aangespt ter voorkoming van het slijten van de kousen ter plekke.

Toen ik “oud” genoeg werd geacht om me zonder toezicht te kunnen vermaken ging ik mijn broer in de buurt vergezellen met het spelen met buurkinderen.

We moesten: “BLIJF MAAR!” roepen als we door de voordeur, die ook winkeldeur was binnenkwamen en er geen klanten in de winkel geholpen werden. Eén van die klanten was in die tijd de student Jelle Zijlstra uit Oosterbierum. Zijn broer Rinze heeft in de jaren vijftig nog een poosje bij onze ouders in Scheveningen gewoond. Daar trof ik toen eens zijn oudere broer Jelle die hem kwam bezoeken.

Aan weerszijden van onze straat hadden de huizen een stoep tussen het trottoir en het huis. Parallel aan het trottoir liep een soort “parkeerstrook” tot de middenweg met op de grens een rij iepen.

Ik herinner me de moeite die het me eens kostte om van het trottoir

de stap te maken naar de iets lager gelegen “parkeerstrook”. Soms moest ik een ommetje maken als de afstap ter plekke te hoog voor me was.

Op straat was er weinig gemotoriseerd verkeer. Dat zou met de jaren toenemen. In de tijd die ik beschrijf waren er twee gezinnen in de straat met een auto voor de deur.

Op de “parkeerstroken” stonden meestal handkarren te wachten op gebruik. Ze dienden verder als parkeerplaats voor aan huis bezorgende bakkers, groenten-, olie-, vis- en kolenboeren..

Een opvallende handel was die van het palingvrouwtje met in haar karretje nat zaagsel waar in levend gestroopte paling lag te kronkelen. Het merendeel van de neringdoenden kwam met handkarren langs. Een melkboer liet zich daarbij helpen met een trekhond in een tuig onder de kar. De groenteboer kwam met paard en wagen.

Omdat de karren en wagens met hun ijzeren banden rond de wielen het nodige lawaai maakten hoefden ze hun komst niet met toeters en bellen aan te kondigen. De komst van een nieuwe vuilnisauto werd door ons begroet als het toppunt van techniek door een extra stuur en koppeling aan een zijkant van de cabine.

Twee maal per week kwam de tonnenwagen langs voor de fecaliën. De gevulde tonnen werden opgehaald en lege geplaatst. De met stalen hoepels versterkte conisch vormige houten tonnen hadden een kleine opening aan de bovenkant waarop bij het verplaatsen tegen het spatten een ronde dop werd gezet.

Voor dit werk droegen de dragers een soort leren zadel over een schouder waarop de tonnen bij het omruilen van en naar de auto werden gedragen.

Hun speciale truck had een laadruimte met twee verdiepingen, een voor de lege en de andere voor de gevulde tonnen.

Ruime kasten dienden in de oude huizen als toilet. Het grootste deel van deze ruimten werd van zijwand tot zijwand in beslag genomen door een grote bank. De zitting was een los blad met een rond gat waarop een discussvormig deksel paste. Dit zitblad werd bij het verwisselen van de ton opgelicht. Onder het gat was een schuin aflopende witte geëmailleerde metalen trechter geschroefd. De opening met de kleinste diameter paste in het gat van de ton. In ons huis waren voor ons en het personeel drie van deze “kabinetten”.

Bij werkplaatsen kon je voor mannen een paar meter buitenmuur als urinoir gereserveerd aantreffen. Een gootje onderlangs zorgde voor afvoer naar de riolering. Voor het bescherming van de muur was de benedenhelft bedekt met een laag pek dat geregeld werd geteerd.

In gedroogde toestand leek deze zwarte helft op een soort dof schoolbord. Met je plas kon je het laten glanzen. Door tijdens het wateren langs de muur te verschuiven wist ik afbeeldingen van lanen in vogel perspectief te scheppen.

Bij huizen van latere datum was het toilet tegen een buitenmuur gebouwd.

Op die plaats was buiten, iets boven straatniveau, een luik met toegang tot de donkere ruimte voor de ton.

Dit maakte het verwisselen van de tonnen minder omslachtig. Dat was het voordeel. Het nadeel was dat het luik eenvoudig te openen was door ondeugende jongens. Onder bescherming van het duister wisten ze de laxerenden in hun “stilletje” te laten schrikken door na het openen van het buitenluik iets met luide stem door de ontstane opening te gaan verkondigen!

Met mijn toelating tot de kleuterschool leerde ik van een bijzonder model toilet gebruik maken.

Dit type had een zitting met 5 gaten voor lopendebandwerk onder leiding van een “broekenbindster”.

Met mijn derde jaar maakte ik kennis met een watercloset achter de pas verbouwde winkel van mijn oom Jan. Hier gaf een blauwe deur toegang tot een betegelde ruimte die vestiaire werd genoemd. Een muur van deze ruimte werd in beslag genomen door fonteintjes. Daar tegenover gaven drie deuren, die tot circa een halve meter onder het plafond reikten, toegang tot evenveel toiletruimten.

Mijn eerste verkenning betrof de eerste deur waarachter ik een modern urinoir aantrof. Het gebruik gaf mij niet de minste moeilijkheden.

Achter deur no.2 vond ik een zittoilet. De, door de nieuwe verf, wat moeilijk te draaien tuimelsluiting van de deur weerhield me om het toilet al bij de eerste kennismaking in werking te stellen. Bij een volgend bezoek had ik voldoende moed verzameld om de stroef draaiende sluiting te proberen. Het doortrekken doorstond ik dapper maar ik raakte door angst bevangen toen ik niet begreep

dat het aanhoudend geluid van stromend water het vullen van het waterreservoir betrof tot dit vol was. Ik werd bang weldra in een zondvloed ten onder te gaan. Door onvoldoende kracht voor het vrijmaken van het slot moet ik het op een schreeuwen om hulp hebben gezet. Ik werd gered door een van de bedienden die via een trapje over de deur bij me wist te komen. Het gezicht van mijn reddende engel zie ik nog voor me.

Van de mensen die ambtshalve regelmatig in onze straat verschenen herinner ik me de brievenbestellers (2x per dag), de politieagenten op hun fietsen, de stadsomroeper met zijn bel, de schoonmaker van de glazen van de stadsverlichting (op gas) en de stadsbode met zijn hoge hoed en grote antiek zilveren bodenbus (penning) voor zijn buik.

Zij onderbraken regelmatig hun rondjes voor een praatje met mijn ouders in de winkel.

Behalve door de de stadsomroeper werden ook mondeling berichten overgebracht door een in zwart geklede medewerker van een begrafenisondernemer, "AANZEGGER" geheten. Deze droeg evenals de stadsbode een hoge hoed. Als iemand was overleden ging hij langs de adressen van familie en bekenden van de dode. Bij elk adres van zijn lijstje meldde hij het overlijden in met de nabestaanden overeengekomen woorden. Vond hij een open voordeur dan sprak hij, ongeacht of hij gehoor zag, voor de drempel zijn boodschap met luide stem uit.

Nu en dan werden we buiten verrast door een reclame actie met soms bijzonder uitgedoste figuren en/of geluidswagens.

Zo herinner ik me een waspoeder reclame van RADION met mannen op stelten van top tot teen in het rood met hoge hoeden. Bij een reclame voor tandpasta van het merk MEDINOS werden kleine tubes uitgedeeld.

De lekkere frisse inhoud werd al gauw na ontvangst geconsumeerd als snoep.

Bij een andere gelegenheid werd de kracht van bleekpoeder gedemonstreerd achter op een bestelwagen door een rij grijze muizen die achterelkaar als spoorwegagentjes in een grote doos van het bleekpoedermerk verdwenen om er aan de andere kant wit uit te voorschijn te komen.

Een actie van het schoenenmerk COWBOY bezorgde mijn vader eens problemen. Er kwamen voor deze reclame heuse cowboys met lasso's op paarden in de stad.

De actie was het idee van een vriend van mijn vader met een schoenenwinkel.

Deze verraste mijn vader door met een van de cowboys te paard de boekwinkel binnen te gaan. Eenmaal binnen wilde het paard niet zonder meer weer naar buiten.

Er waren meer bedrijven in onze straat: te weten, een drogist, een banketbakker, een kapper, 2 kruideniers, een sigarenzaak, een transport agentschap en een (dood)kistenmaker. Banketbakker Janzen zou het tot HOFLEVERANCIER brengen.

Het transport agentschap was naast ons huis. Het hoorde bij Van Gend & Loos. Het gezin van de chef woonde boven het kantoor. Het waren aardige burens met een zoon en een dochter waarmee wij ruim 10 jaar verschilden van leeftijd.

Vanwege haar tuberculose werd de dochter geïsoleerd verpleegd als ze van het sanatorium voor een poosje naar huis mocht. Wij werden bezorgd uit haar buurt gehouden. Het contact met dit aardige meisje bleef beperkt tot een praatje over de tuinmuur als haar bed op zonnige dagen in de tuin werd gezet.

Voor lokaal transport beschikte het agentschap o.a. over een lange handkar met een vaste plaats voor het kantoor op de parkeerstrook. Wij mochten deze af en toe als wip gebruiken..

Nadat de autoweg over de nieuw aangelegde dijk naar Noord Holland voor het verkeer was vrijgegeven begon de transport maatschappij van onze buurman met een buslijn tussen Alkmaar en Leeuwarden onder de naam ATO (Algemene Transport Onderneming).

Zijn kantoor werd daarmee een tussenstation voor deze lijn. De eerste bussen waarmee werd gereden waren van het merk KROMHOUT met als bijzonderheid een claxon waarvan het geluid als ATO klonk. Ik moet toen ongeveer 5 jaar zijn geweest. Het toenemend verkeer met de bussen deed ons spelen op straat niet; in tegendeel zelfs. Soms mochten we van een chauffeur die op een oproep zat te wachten zijn geparkeerde bus gebruiken om er "bus" mee te spelen. Af en toe gingen we mee met een stadsritje als er passagiers van de boten van de eilanden moesten worden opgehaald.

Smalle stegen tussen de huizen waren ideale plaatsen voor zoekspelletjes.

Je kon je er bovendien snel door uit het zicht laten verdwijnen als je door een boze man of een agent “achterna werd gezeten” na het op spottende toon roepen van zijn bijnaam, dat zo tot een scheldnaam werd. Oudere agenten hadden hun bijnaam in de loop van de jaren van het publiek gekregen. Jonge agenten kregen bij hun benoeming al naar hun uiterlijk een bijnaam van hun toenmalige baas de commissaris van politie.

Buitenspelletjes verschilden niet veel met wat nu gangbaar is. Het materiaal was alleen wat eenvoudiger. Zo waren de schaatsen gedeeltelijk van hout. Zowel die voor op het ijs als rolschaatsen voor op de straat.

Een kar die je met pompende bewegingen van je armen moest voortbewegen en met je voeten kon sturen was onder de naam VLIEGENDE HOLLANDER erg in trek. Daarnaast werd er veel met kinderfietsje gespeeld. In die tijd verschenen de eerste steps met luchtbanden in het straatbeeld.

Zeer oude spelletjes die eeuwen hadden doorstaan, zoals tollen en hoepelen, zorgden in mijn kindertijd nog voor vermaak. Met een zweepje moest je zo lang mogelijk een tolletje op de weg zien draaiende te houden. Een hoepel liet je al wandelend naast je rollen door hem af en toe met een stokje een zet te geven.

Met enige routine kon je ook wat kunstjes met de hoepel maken. In groepsverband werd er gevoetbald, gekaatst of gebatst. Kaatsen is nog steeds een populaire regionale sport voor groot en klein. Batsen is een soort jeu de boules. Ik zag het in de crisistijd spelen door werkeloze mannen met van klei gebakken ballen. Zo nu en zag ik het oude spel trippelen nog spelen.

Hoepels zijn niet altijd speelgoed geweest. Lange tijd waren het hulpmiddelen voor vrouwen bij het met water of melk sjouwen met emmers. Ze voorkwamen daarmee natte rokken door klotsende lading.

Typisch Nederlands was dat we onze vriendjes uit de buurt, behalve tijdens vakanties, alleen buiten de schooluren zagen. Dat kwam door de godsdienstige achtergrond van hun ouders en de daarbij horende scholen.

In de 16e eeuw was met de reformatie een theologische kettingreactie begonnen die tot de scala van geloofsgemeenschappen van de huidige tijd heeft geleid.

In 1919 werd bij wet geregeld dat iedere gemeenschap met een voldoende aantal kinderen het recht had op het stichten van een door de staat te financieren school. Begrijpelijk dat dit zou gaan leiden tot tal van bijzondere scholen naast de bestaande door de overheid bestuurde onderwijsinstellingen.

Deze situatie deed niets af aan onze vriendschappen, alhoewel in schoolverband nog wel eens strijd kon worden geleverd tussen kinderen van Roomse en Reformatorische scholen na een geschiedenisles van een bevlogen meester over brandstapels en pijnbanken.

Van mijn eerste schooldag herinner ik me nog een paar dingen.

Met mijn 2 jaar begon ik als de jongste leerling van de klas in een ruimte, die ik me herinner als somber met daarin als meubilair een verzameling lange banken. Hierbij passende lessenaars fungeerden als werkblad. De diepe gleuven in het oppervlak tussen de houtnerven herinner ik me nog.

Nieuwkomers kregen een plaatsje in het midden van een bank. De buitenkanten werden bezet door “oudere” studenten waarvan werd verwacht de jonkies niet door te laten en op hun plaats te houden om “chaos” te voorkomen.

Mijn eerste plaats was in het midden van een bank op de tweede rij aan de raamkant van de klas.

Door matglas van de onderste vensters was er alleen uitzicht door de bovenramen. Interessant vond ik de voorbijschuivende

schaduwbeelden op het matglas van voorbijgangers.

Zowel het personeel als mijn klasgenootjes waren mij bij mijn aankomst niet allemaal vreemd. Dat kwam door de kleine gemeenschap en onze uitgebreide familiekring daar in.

Voor nog niet zindelijke studenten was er een voorraad roze meisjes directoiretjes waarmee je bij noodzaak meteen voor schut kwam te staan bij je maatjes. Er ging zo een preventieve werking van uit.

Bij het begin van creatieve bezigheden zoals tekenen en kleien kreeg je een stuk hardboard om over het lelijk geribbelde oppervlak van de lessenaar te leggen.

Voor gezelschapsspelletjes was er een groot speellokaal en buiten een plaats met een dikke laag zand. In het midden van het zand stond een grote kastanjeboom.

De zandruimte was in tweeën verdeeld met verschil van niveau, gescheiden door een schot. Het hoge deel was voor de senioren.

De boom diende zo nu en dan als het centrum van een spel. Tegen de herfsttijd werden de kastanjes en steeltjes benut bij constructies zoals pijpjes en brilletjes.

Na een poosje hielden mijn ouders het ons naar school brengen voor gezien en ging ik samen met mijn één jaar oudere broertje naar deze school.

De school lag op ongeveer 500 meter van ons huis.

Onderweg kwamen we eerst langs de winkel van opa Homme.

Daarna hadden we nog twee bruggen te nemen.

Er viel in onze kinderogen van alles te beleven.

Rond half negen zagen wij onze opa bij de kapper tegenover zijn zaak zijn beurt afwachten om geschoren te worden.

Onderweg kregen we vaak gezelschap van vriendjes met dezelfde bestemming.

Uit het gebouwtje links op de foto kwamen de doodskreten van de varkens. Het steegje links waar we aan de andere kant voorbij moesten fungeerde als een soort klankkast

Uit een steegje waar we langs kwamen klonken soms de doodskreten van een varken dat door een slager onder handen werd genomen in de slachterij achter zijn winkel.

Door het drukke verkeer van binnenschepen door het kanaal waarover we over moesten hadden we geregeld oponthoud door de open brug. Onder het wachten viel genoeg te zien door de capriolen van de schippers en hun hulpen bij het loodsen van hun soms hoog opgetaste scheepjes door het nauwe bochtige vaarwater.

Zo midden in de stad kon windkracht niet worden benut. In plaats daarvan werd nog veel met spierkracht gewerkt zoals: trekken met een touw over de schouder of aan een stok met een haak of duwen met een stok tegen de wallenkant, tot op de bodem van het kanaal of tegen andere schepen.

Een scherpe bocht werd genomen met behulp van rond meerpalen geslagen lijnen. Een en ander ging vaak met krachttermen gepaard. Handige schippers zagen we gebruik maken van een met een door een automotor aangedreven schroef langszij.

Deze motor was geplaatst tegen de buitenkant van het dek. De aandrijving werd overgebracht door een lange as met kruiskoppelingen die men naast de boot kon laten zakken.

“Welvarender” schippers gebruikten kleine bootjes met automotoren als duwbootjes bij het manoeuvreren.

Ook beelden van schippers elders langs het kanaal die met een lijn over een met een zak beschermde schouder hun schepen voort trokken waren ons niet vreemd.

Op geregelde tijden kwamen stoomscheepjes van de lijn Leeuwarden-Amsterdam vv langs.

Het hoogst geladen waren de schepen met turf. Deze lading onttrok vaak het zicht op het scheepje.

Langs het stuk kanaal bij onze brug waren erwtenpakhuizen. Voor het vervoer gebruikte men wagens met fraai getuigde paarden die onderweg ook de moeite van het bekijken waard waren.

Toen het zusje dat na mij was gekomen ook naar de kleuterschool mocht gingen we gedrieën naar en van school.

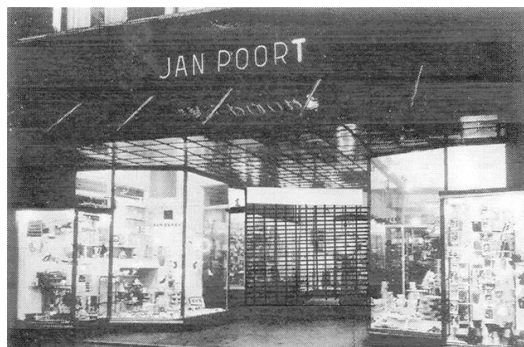
Het jaar daarop gingen we met een volgend zusje een poosje met ons vieren tot mijn broer overstapte naar de lagere school. Die lag in een andere richting.

Uit deze tijd herinner ik me onze zondagmorgen expedities die we met ons vieren ondernamen. Na het ontbijt gingen wij kleintjes op familievizite de stad in. Onze eerste doel was de bakkerij van opa Fedde waar we na een lekker hapje onze jongste oom wakker gingen maken voor een spelletje. Dat duurde tot het tijd voor hem werd zijn vriendin te gaan opzoeken.

Onze volgende bestemming was een paar honderd meter verder de speelgoedwinkel van oom Jan Poort.

De ingang van de winkel was achter in een portiek met aan weerskanten etalages. Bij het sluiten van de zaak werd een rolluik van gevlochten ijzerdraad halverwege het portiek neergelaten. Bij onze zondagse bezoeken wisten wij deze barrière te nemen door er aan een zijkant langs omhoog te klimmen naar de open ruimte met de lier voor het windmechanisme. Het gat was net groot genoeg om er een voor een door te kunnen naar het dak van een vitrine. Na deze tussenstop daalden wij aan de achterzijde het rolluik weer omlaag. De deur even verder in de portiek die toegang tot de winkel gaf sloot oom Jan, als hij ons kon verwachten, nooit af. Binnen was ons doel de speelgoedafdeling achter in de winkel waar we ons met de spullen gingen vermaken. Voorzichtigheid was daarbij geboden want het speelgoed moest “nieuw” blijven. Na zijn ontbijt kwam oom Jan bij ons kijken en helpen opruimen om gemopper te voorkomen van de cheffin van de afdeling.

Daarna was het altijd een verrassing wat er ging gebeuren. Veelal gingen we met onze oom mee zijn vader, onze opa Homme, opzoeken in zijn huis op het Bolwerk om wat te drinken. Soms ging oom Jan daarna zijn auto uit

de garage naast het huis halen voor een ritje met ons dat zich tot Amsterdam kon uitstrekken. De zwerftochten op zondagmorgen eindigden voor een deelnemer als hij door onze ouders groot genoeg werd bevonden om met hen naar de kerk te gaan. Gelukkig hielden zij het, op deze dag des Heren, bij het bezoek van alleen de

morgendiensten. In de kerk zaten vrouwen en mannen van elkaar gescheiden. Mijn broer en ik hadden de keus onze vader of een oom, elders in een bank, tijdens de dienst gezelschap te houden. De predikanten hielden in die tijd alleen bij speciale diensten rekening met jeugdige toehoorders. Geen nood want er was meer afleiding dan bij tegenwoordige diensten. Zo werd je voor de aanvang van de dienst geoefend in de te zingen psalmen en zang door de VOORZANGER ; een professionele musicus of een diaken met muzikale aspiraties. Hierbij werd je liederenschat aangevuld en je stembanden werden geoefend. Bovendien werd je woordenschat van het ABN verrijkt; niet overbodig in een omgeving met een streektaal. Het moeilijke stilzitten onder de woordenstroom die in de volgende fase over je heen kwam wist je te verduren met rond te kijken. “Stamgasten” met een tic kon je de hele dienst blijven observeren vanuit de hoge positie in een zitbank naast mijn oom Dirk. Interessanter was het volgen van de HONDENGIESEL die tijdens de dienst werd geacht de rust te handhaven. Dit eeuwenoude ambt was ingesteld om voor de aanvang van diensten de honden uit de kerk te houden. Die plachten eertijds nog al eens mee te lopen met de koetsen van deftige kerkgangers die gewend waren in het gebouw uit te stappen. In mijn tijd hield deze functionaris, de door hun ouders tot kerkbezoek verplichte, tieners in de gaten die zich bij voorkeur op een niet in het oog lopende plaats in de kerk verzamelden om hun tijd met kaartspelen te kunnen doorkomen. Dergelijke plekken waren er hoog op de gaanderijen. Het bleek onmogelijk deze verboden bezigheid te beletten, zodat er alleen in actie werd gekomen als de spelers in het vuur van het spel te luidruchtig werden voor hun naaste omgeving. Het was de hondengiesel die op de discrete signalen, buiten mijn gezichtsveld, van deze gelovigen reageerde. Zodra we we hem van zijn vaste plaats zagen oprijzen werden we alert. Kwestie was dan nog wachten waar hij weer zou opduiken nadat hij uit ons blikveld was verdwenen. In de regel werd alleen al met zijn opduiken op de plaats des onheils het rumoer bezworen. De ouders werden later op het gedrag van hun puberende kinderen aangesproken. Onze zevendaagse verplichtingen tot meerdere glorie van de zaak waren op de rustdag hiermee nog niet voorbij. Tegen twaalf werden wij op deze leeftijd op de zondagsschool verwacht. Daar

stonden een aantal onderwijzers van onze christelijke dagschool klaar voor het geven van extra christelijke vorming. Van hen werd deze pro deo dienst aan de kerk verwacht als horende bij hun beroep.

v.l.n.r. vriendjes Martin Eedens, Appie Bambach, Eelco Drijfhout en ikzelf. ca. 1937

Het huiswerk voor deze instelling was het wekelijks memoriseren van de tekst van een psalm of gezang uit een soort “bonboekje”. Na de overhoring hiervan volgde een verhaal uit een kinderbijbel en werd er gezamenlijk gebeden onder toezicht van het zondagsschool-onderwijzers-collectief. Een lid van deze verzameling placht met “OPEN” ogen te bidden. Na het gebed sprak hij kleine overtreders in het gezelschap bestraffend toe over het door hem waargenomen soortgelijk zondig gedrag!!!

In november begonnen de voorbereidingen voor de kerstviering met de voltallige geloofsgemeenschap in de grote kerk met het zingen van oude en nieuwe kerstliedjes. Je kreeg bijtijds een blaadje met de teksten van de nieuwe liedjes mee met de opdracht je die zo snel mogelijk eigen te maken. De “knapsten” van ons presteerden dat memoriseren van de soms wel 15 gedichtjes binnen een week.

Er zijn zomerse zondagen geweest dat wij met de hele familie, tantes, ooms, nichtjes en neven de kerk negeerden en een dagtocht gingen maken over de Waddenzee naar Vlieland, Terschelling of Texel.

We voeren met stoomboten waarvan één in plaats van een schroef twee schoepenraderen langsij voor de voortstuwing had.

Muzikanten zorgden voor een vrolijke noot tijdens de overtocht.

Het kon gebeuren dat halverwege moest worden overgestapt op een andere boot. De dames hadden het met hun lange rokken daar vaak moeilijk mee.

Raderstoomboot Minister Kraus verlaat de haven van Harlingen.

Op de eilanden zagen we voor het eerst signalen van de veranderingen in Duitsland door de zomerkampen van de HITLERJUGEND. Leiding en jongens liepen in uniform. Wij zagen ze dan driftig in de weer op het strand met het graven en bouwen van allerlei bouwwerken. Wat ons opviel was de strenge leiding daarbij.

Nadat ik mijn broer was opgevolgd als gids naar de kleuterschool is mij daarvan één voorval helder bijgebleven. Dat was op de morgen dat wij onderweg naar school door een paar opgeschoten knapen werden gewaarschuwd voor KIDNAPPERS; een vreemd woord dat we net hadden opgestoken. Dat moet rond 1933 zijn geweest naar aanleiding van een gebeurtenis 5000 km bij ons vandaan waar het zontje van de toen beroemde

vlieger Charles Lindberg was ontvoerd en waar met man en macht naar werd gezocht.

Overall in ons land werd met spanning de verre speurtocht gevolgd. De waarschuwing van de jongens deed mij besluiten om met mijn zusjes terug te keren naar ons veilige huis.

Behalve dit voorval herinner ik me meer onzekere momenten op straat waar je als kind in WESTSIDE STORY situaties verzeild kon raken.

Kinderen die in eenzelfde straat woonden konden met elkaar afspreken de doorgang te blokkeren voor leeftijdsgenoten die elders woonden. Dat kon er op neer komen dat ze op sommige dagen andere kinderen de doorgang gingen beletten door ze weg te jagen met hun klompen als wapens.

Zo een situatie was snel bekend zodat we vroegen om begeleiding als we voor een boodschap per se in zo 'n "gevaarlijk" straat moesten zijn.

Ik herinner me eens slachtoffer te zijn geweest van een dergelijk "terrorisme" toen ik voor mijn vader een doos schaakstukken bij een klant moest bezorgen. Onderweg hiermee werd ik op een brug aangevallen door een tweeling, de gevreesde zoontjes van een vader met de bijnaam SPRINGENDELEERS. Deze was schipper van de motorboot, een beurtschip met de naam GENERAAL DE WET.

In het vuur van de strijd sloeg een van de jongens de doos met schaakstukken onder mijn arm vandaan waarna deze in het water viel. Mijn vader heeft de schade vergoed gekregen.

Wij kinderen waarschuwden elkaar als er ergens gevaar kon gaan dreigen. Zoals voor nieuwe buurtbewoners met "sterke zoons" die goed konden vechten. In dit geval naar aanleiding van de opening van een nieuwe kaaswinkel door iemand die zich tot dan toe alleen met de verkoop van melk en pap had bezig gehouden.

De stad herbergde een Joodse gemeenschap met een lange geschiedenis. Een aantal van hen wist zo nu en dan voor een exotische sfeer te zorgen. Zo kregen wij de indruk dat de Friezen toleranter met elkaar en hen omgingen dan zij onderling.

Van jongs af waren mijn beide ouders, grootouders en verder familie met velen van hen bevriend.

De enige kleurlingen die we zagen waren de zwart geverfde helpers

van Sinterklaas rond 5 december. En die waren dan ook nog niet watervast.

Eens wist een vriendje mijn nieuwsgierigheid op te wekken door me te vertellen dat hij een echte zwarte jongen in de stad had gezien die bij een familie logeerde.

Toen wij de volgende dag op weg waren naar het zwembad vonden we een deel van de weg onderlangs de dijk weg afgesloten als gevolg van een verkeersongeval.

Even later hoorden we dat de zwarte jongen daarbij was omgekomen. Hij was met zijn fiets over de middenstreep van de autoweg gaan rijden en, voorbij een flauwe bocht, niet opgemerkt door een naderende automobilist.

In onze vrije uren zwierven we vaak door de stad op zoek naar leuke plaatsen om te spelen.

Langs de dijk kon je gaan zwemmen, langs de wallenkanten vissen of schippertje gaan spelen op de afgemeerde vloten en pramen.

Op de kaden kon je gaan “berg klimmen” over de grote bergen gelost grind en steenslag die lagen te wachten op verder transport.

Op sommige dagen kon je liggend op je buik op een vlot in het water de beweging stroomopwaarts volgen van duizenden glasaaltjes die na een lange reis van de Noord-Amerikaanse kust bijna hun eindbestemming ergens in het Friese binnenland hadden bereikt.

Soms mochten we met een vriendje mee uit varen op de boot van diens vader die voor GULF motorolie verkocht aan schippers.

Met kinderen van aannemers speelden wij in de houtopslag van de zaak of met het opgeslagen zand op de werf. Met bakkerskinderen, als het bakken was gedaan, in de bakkerijen waar altijd nog wel wat achtergelaten lekkers in een “KRUIJELBAK” was te vinden.

Als kleinkinderen van opa Homme hadden wij strikt exclusieve toegang tot de magazijnen van zijn bedrijf. Deze lagen verspreid over een paar zolders, kelders en schuren.

Behalve gangbare artikelen lagen er veel gedateerde spullen die met de koop van failliete boedels waren meegekomen.

Zo was er van alles te vinden zoals allerhande modellen petroleum lampen, klokken, glaswerk, keukenspullen, muziekinstrumenten en zelfs toneel attributen zoals maskers, baarden en snorren.

Bijzonder boeiend vonden we een hoek met inmiddels waar-

deloze Duitse surrogaten uit de oorlog 1914-1918. Door schaarste vanwege de geblokkeerde aanvoer van producten overzee was men in Duitsland naar vervangende middelen gaan zoeken voor bijvoorbeeld thee, koffie, suiker en zeep. Deze werden in de handel gebracht als "SURROGATEN".

Tussen deze spullen vonden we ook brandstof in de vorm van briketten, ("broodjes") van geperst steenkoolgruis met daarin bij het persen in reliëf gedrukt de propaganda leus "GOTT STRAFFE ENGLAND".

Als vervanger van leren hakken had men een ronde schijf van een soort kunststof bedacht die met één schroef in het midden aan de schoen diende te worden bevestigd. Onder het lopen zou de schijf gaan draaien en daardoor gelijkmatiger gaan slijten dan een vaste hak.

Een aantal griezelboeken hadden onze speciale belangstelling. Dat waren ingebonden jaargangen van Engelse geïllustreerde tijdschriften uit de eerder genoemde oorlog met foto's en tekeningen van gevechten en allerhande oorlogstuig..

De foto's van de fronten werden aangevuld met nog realistischer gravures waarvan het bloed bij wijze van spreken van speciaal de vijandelijke soldaten afdroop.

Wat de oude grammofoonplaten gemeen hadden was een gat in het midden met groeven daaromheen. Behalve in kleur verschilden ze ook in patroon en dikte. Zo lagen er achthoekige bruine exemplaren bij.

Ze bevatten een uiteenlopende verzameling aan registraties van klassiek tot lichte muziek en conferences.

Samen met een vriendje haalde ik eens de krant met een geldinzameling voor een of ander goed doel. Wij gingen daarbij langs de straat. Wij wisten met muziek aandacht te trekken. Daarvoor lieten wij een kindergrammofoon van onze oom Harry op een driewielertje draaien. Naast het vrije zwerven door de stad met vriendjes hadden we ook georganiseerde buitenschoolse activiteiten. We waren half verplicht daar aan mee te doen omdat ze veelal werden gesponsord door een bedrijf van een lid van de familie.

Die activiteiten betroffen in de loop der jaren onder anderen gymnastiek, toneel, zingen, figuurzagen en de bezigheden verband

houdend met het lidmaatschap van een speeltuin.

Behalve familiefeestjes waren de jaarlijkse hoogtepunten: Sinterklaas, Kerstviering in de kerk en de Koninginnedag op 31 augustus.

In 1934 bestond Harlingen 700 jaar. Dat werd gevierd met een meerdaags volksfeest waar talrijke stadsgenoten van klein tot groot via hun verenigingen bij betrokken raakten. Zo werden mijn broer en ik bij een toneelmanifestatie van onze sportvereniging DINDUA betrokken met zingen en demonstraties in de schouwburg. Ik herinner me nog een paar regels van een lied dat we onder touwtrekken moesten zingen. Op één van de dagen was er een historische optocht met onder andere een groep soldaten verkleed als Spaanse hellebaardiers uit de 80-jarige oorlog. Het was een soort defilé voor het stadsbestuur. De winkeliers hadden met hun vereniging een deel van de Schritsen omgetoverd in een middeleeuws straatje door middel van decors met afbeeldingen van gevels van bedrijfjes met daarachter wat tijdelijke bergruimtes voor hun nering. Van een dag met buitensporten herinner ik me een wielervedstrijd voor kinderen die door mijn broer Homme in zijn leeftijdsklasse werd gewonnen. We hadden maar één fietsje dus ik kon niet mee doen. Van de afsluiting van de feestdagen herinner ik me mijn angst bij het vuurwerk, het eerste wat ik ooit zag. Ik was bang de verbrande resten van de sterren en vuurpijlen boven mij op mijn kop te krijgen. Oom Jaap, de dominee, schijnt nog een feestrede te hebben gehouden.

Andere hoogtepunten waren de komst van onze deftige oom Dirk, de oudste broer van mijn vader, directeur van een postkantoor in Groningen. Hij was een tot in de puntjes geklede welgestelde vrijgezel. Hij droeg een dophoed.

Hij bleef als oudste broer zeer betrokken bij het wel en wee van de jongeren uit zijn ouderlijk gezin en vond het leuk zijn nichtjes en neefjes af en toe te verwennen.

Hij had een snor die hij zeer zorgvuldig verzorgde. Hij kwam per de trein met een cilindervormige koffer voor zijn bagage.

Nadat hij had uitgepakt nam hij zijn nichtjes en neefjes mee naar een snoepwinkel om ze te trakteren. Toen hij eens bij toeval één van mijn neefjes op straat tegen kwam met een kruiwagentje liet hij dit karretje bij een snoepwinkel volstorten met lekkers.

Één voorval vind ik nog steeds bijzonder kenmerkend voor hem.

Voor zijn aanstelling bij de post als tiener werd als voorwaarde een financiële garantstelling van de ouders bedongen; een algemene voorwaarde in die tijd. De werkzaamheden zouden veel financiële transacties gaan betreffen en je wist als directie maar nooit met die jongelui.

Zo kon het gebeuren dat onze oom een keer met een tekort kreeg te kampen. Er bleek geld uit zijn kas verdwenen. Hij vond al gauw een verdachte. Maar toen hij had begrepen dat het van de man, door ernstige tegenslagen in zijn gezin, een “noodgreep” was geweest wilde hij geen aangifte doen.

De toorn van zijn vader die het verlies moest aanvullen nam hij op de koop toe!

Snel daarna zou hij de familie opnieuw met een altruïstische beslissing verrassen!

Familie.

De nestor van onze familie opa Homme Poort overleed 21 mei 1937 's nachts om 2 uur op de leeftijd van 74 jaar na 30 jaar weduwnaar te zijn gebleven. Onze moeder had hem bij ons thuis verpleegd. Ik herinner me nog dat bij het meubilair in zijn slaapkamer een zogenaamde pot-stoel werd geplaatst die door de constructeur timmerman Spaanderman werd bezorgd.

Wij kinderen moeten bij het opstaan gehoord hebben van de dood van opa omdat ons werd gevraagd om na schooltijd tussen de middag met een klasgenoot mee naar huis te gaan vanwege de verwachte drukte. Ik herinner me met mijn vriendje Martin Eedens te zijn mee gegaan. Terwijl hij zich met een speld te goed deed met het uitlepelen van zijn geliefde alikruik nam zijn moeder de tijd om mij te troosten.

Het overlijden van opa kwam niet onverwacht omdat hij een paar weken daarvoor na een beroerte bij ons was komen wonen om door mijn moeder te worden verzorgd. Zij was de enige van zijn 4 schoondochters die daarvoor hart had. Zij was in de voorgaande jaren al geregeld gastvrouw en trooster geweest voor de vriendinnen van haar vrijgezelle als libertijnen levende zwagers. De dames kwamen soms van verre om hen zonder het gewenste resultaat te boeken. Wij

kinderen leerden hen kennen als tantes. Ik heb nog herinneringen aan een van hen bewaard omdat wij op een stormachtige dag met haar naar de dijk zijn geweest om daar naar een stoomboot in nood top de hoge golven te gaan kijken. Deze dame was helemaal van Leipzig met de trein gekomen.

Voor haar taken in het huishouden, de verzorging van opa en in de winkel werd mijn moeder in die tijd bijgestaan door een dienstmeisje, een verkoopster en een wasvrouw.

Van de dag van begrafenis herinner ik me alleen een druk huis vol mensen in het zwart met daarna een “men only meeting” van mijn vader met zijn zes broers in onze voorkamer. Een van de genomen besluiten zou voor ons kinderen nog een grote verrassing worden.

Dat betrof het sluiten van de kleine winkel (Heiligeweg 13) die opa voor zichzelf had gehouden nadat hij zijn grote zaak elders aan zijn zoon Marinus en diens vrouw Thea had gegeven.

Uit piëteit voor zijn overleden vrouw Maria had hij het winkeltje waar ze eens samen gelukkig waren geweest niet willen sluiten. Het lag op onze weg naar de kleuterschool waar we geregeld bij hem onze tocht onderbraken om te bedelen voor een cent voor een versnapering of ijsje. Zelfs voor een halve cent was er toen nog wat te koop in de snoepwinkel van de buurt. We leerden al gauw daarbij misbruik te maken van opa zijn zwakke plek NAAMZIEKTE geheten. Nu zouden wij het een afwijking noemen maar toen vaak een serieus probleem waarbij kinderen werden bevoorrecht op basis van hun doopnaam. Zo waren mijn broer Homme (vernoemd naar hemzelf) en later mijn zusje Maria Catharina (vernoemd naar zijn vrouw) zijn favorieten. Voor ons was dat aanleiding om deze twee bij een bedelpartij voor een paar centen voor op te laten lopen.

De afwijking van opa had ook invloed op ons gezin waardoor mijn broer Homme me soms in plaats van Dirk, MARTENS noemde naar de familienaam van onze moeder. Dit deed me niets omdat opa Fedde Martens niet aan naamziekte leed en er daarom geen probleem mee had dat ik niet (volgens traditie) naar hem was vernoemd. Hij placht ons zonder onderscheid geregeld te trakteren op lekkers en gebakken kunstwerkjes uit zijn ovens. Daarnaast nam hij tijd om spelletjes met ons te doen. Zo leerde hij ons dammen, schaken, vissen en sjoelen. Hij was eens soldaat in de reserve geweest en leerde

ons op basis van deze ervaring dat het beste wapen PEPER was! Voor de begrafenis van opa Homme had zijn deftige oudste zoon Dirk vrijaf genomen van zijn baan als directeur van een groot postkantoor. Tot verrassing van zijn broers bood hij een paar dagen na de begrafenis aan de uitverkoop van de winkel van zijn vader op zich te nemen mits onze moeder hem daarbij zou willen helpen.

Nadat dit was geregeld startte het duo weldra met de uitverkoop. Na een paar succesvolle dagen begon onze moeder onraad te ruiken toen ze haar partner Dirk had zien smoezen met een figuur die ze had herkend als een handelsreiziger. Een paar dagen later was de bezorging van een nieuwe zending handelswaar voor haar aanleiding voor een ernstig gesprek met haar zakenpartner. Daaruit bleek weldra dat Dirk het de voorbije dagen zeer naar zijn zin had gehad met zijn “vakantiewerk” en dat hij dat voortaan wel wilde blijven doen in plaats van het verantwoordelijke en drukke werk van zijn huidige baan bij de “tante post”.

Als vrijgezel hoefde hij met niemand over deze beslissing te overleggen. Bovendien werkte de recessie met een maatregel van de PTT directie in zijn voordeel. Door de grote werkeloosheid konden veel jongelui niet aan een baan komen. In de PTT organisatie stagneerde bovendien de doorstroming naar hogere rangen vanwege de bezuiniging. Vrijwillige vervroegde pensionering van “dure” medewerkers met een groot aantal dienstjaren zou wat ruimte kunnen geven aan de leiding om nieuw personeel aan te trekken en huidige medewerkers in rang te bevorderen.

Met bijna 40 dienstjaren kon oom Dirk nu van een voor die tijd gunstige afvloeiingsregeling gebruik gaan maken. Des te aantrekkelijker voor hem omdat hij begreep dat hij met zijn ontslag anderen een betere positie kon bezorgen in de organisatie. Jaargenoten van hem bij de dienst met een gezin die zich die houding niet konden permitteren zochten in die tijd hun heil bij de PTT in Nederlands Indië.

Een bijkomstige reden voor zijn besluit is wellicht zijn verantwoordelijkheid voor zijn 6 broers geweest die hij van zijn overleden vader meende te hebben moeten overnemen. Hij zal zich een clan-oudste zijn gaan voelen die beter in de buurt kon blijven om zich te laten gelden.

Later zou hij dat nog een paar keer bewijzen.

Kortom hij werd een kleine winkelier. Dit bracht hem er toe om binnen de kortste keren van een dandy in een kleine zakenman te transformeren. Dit met alle gewoontes van zijn overleden vader die hem, tot nog niet lang daarvoor, de nodige irritaties hadden bezorgd. Voor onderdak trok hij in bij zijn twee broers Jan en Harry die tot voor kort samen met hun vader hadden gewoond in een huishouden met een huishoudster op het BOLWERK.

Door deze verandering bleven wij kinderen verzekerd van het adres voor de kleine financiële bijdragen die we daar eerder van opa Homme in zijn winkel wisten te incasseren.

In de winkel golden door de wisseling van eigenaar voortaan niet meer vaste prijzen maar werden deze, afhankelijk van de sympathie van de winkelier voor de betreffende klant, aangepast.

Zo kon het gebeuren dat er soms niet eens betaald hoefde te worden! Deze oom was geen vaste kerkganger. Rond 1938 maakten wij een soort zondagse bedevaart periode met hem mee zoals hij die zelf placht te typeren. Hij ging dan met ons op zondagmorgen allerhande lekkers inslaan bij de groenteboer en de banketbakker om met ons dan vol beladen tegen de stroom van de vers gestichte kerkgangers in op huis aan te gaan.

Zijn zonnige winkeletalage veranderde zomers in een soort bloemenkas waarin de geraniums zijn handelswaar van o.a. potten, pannen, ketels, lampenglazen en olielampen aan het oog onttrokken. (Lampenglazen waren tere cilindervormige buizen rond de vlam van olie- zowel als gaslampen . Ze zorgden voor een “rustige” vlam. Bij plotselinge temperatuurwisselingen zoals van tocht barsten ze vaak. De openbare buitenverlichting op gas werd onderhouden door mensen van het gasbedrijf die uitgerust met een ladder de lantarenpalen langs de straten naliepen om lampenglazen te vervangen en beroete schermen te reinigen.

Huizen zonder elektriciteit hadden vaak een automatische gasmeter waar muntjes voor nodig waren. Ik herinner me dat zo rond 1937 de verlichting van een kamer in wintertijd 10 cent kon kosten. De lampen dimden als het bedrag was verbruikt.

Een toppunt van vernuft vond ik in die tijd de olielampen voor schipper roefjes die aan het plafond hingen maar waarvan de brandende pit met olievaatje door een cardanstelseltje horizontaal bleven

bij bewegingen van het schip.

We troffen oom Dirk geregeld bezig met het repareren van olielampen. Wij leerden daarbij dat volgens hem het Belgische merk brander MATADOR het beste was omdat ze een heldere vlam gaf met weinig rook en petroleum geur.

Zijn oude collega's van de PTT vergaten hem echter niet en kwamen geregeld van ver voor een bezoekje langs. Jaren later werd mijn vader door één van hen, HOFMAN, die het toen tot hoofddirecteur van de PTT had gebracht, gebeld met het droevige bericht dat hij diezelfde ochtend zijn oude vriend Dirk dood in zijn winkel had aangetroffen. Nadat hij eerder de winkel gesloten had aangetroffen en hij van de burens had gehoord dat Dirk zeker thuis moest zijn, had hij de hulp van de politie ingeroepen. Die had het stoffelijk overschot in bed gevonden.

Bij de post had oom Dirk zijn hele diensttijd moeten studeren om de nieuwste ontwikkelingen van de communicatie technieken bij te houden. De berichten moesten steeds sneller verstuurd kunnen worden. Het was begonnen met het MORSE alfabet met één seinsleutel. Die al gauw werd vervangen door een sneller klein klavier met 3 sleutels. Naast deze techniek kwamen ook handels- codeboeken in gebruik met korte lettercodes voor hele zinnen die bijvoorbeeld vaak werden gebruikt in de hotelwereld. Van PTT mensen werd verwacht daarvan op de hoogte te zijn om de klanten geld te kunnen besparen.

In zijn winkeltje kon hij het studeren niet laten. Eens werd hij als winkelier voor een vak-examen gehuldigd voor zijn prestatie om met zijn zestig jaren als oudste en beste voor een examen te slagen. Naast zijn examenpapier werd hij verrast met een fraai boek met vermelding van zijn inspanning.

Na de voltooiing van de Zuiderzeewerken begon de economische crisis zich in Harlingen ook te laten voelen, een paar jaar later als in de rest van Nederland. Tot dusver hadden onze ouders zich van een goed inkomen weten te verzekeren door goede klanten, zoals aannemers die bij de constructie waren betrokken. Deze vertrokken al gauw naar elders.

Een van de uitgaven van de drukkerij was een boekje over de Zuiderzeewerken en wel speciaal over de kunstwerken aan de Friese kant

van de nieuwe dijk geschreven door Sjieuwke Wortman. Twintig jaar later zou mijn vader pas kennis maken met de verantwoordelijke ingenieur voor de betreffende constructies, dat bleek Hannie haar vader te zijn. Van het boekje is een kopie op het internet te vinden via www.geheugenvannederland.nl en dan Nico Poort.

Er volgden moeilijke tijden voor Harlingen en ook voor onze kantoorboekhandel en drukkerij.

Er kwam nog even leven in de brouwerij door een toename van toeristen op weg naar Terschelling. Daar was men met een grote baggermolen gaan schatgraven. Het was een nieuwe baggermolen die gebouwd was voor het baggeren naar tin in toen nog Nederlands Indië met de naam KARIMATA. Voor versleping naar zijn bestemming wilden de eigenaren er nog een gokje mee maken met schat zoeken. Bij Terschelling betrof het de lading van het Engelse schip de LUTINE dat daar met een lading goud rond 1800 was vergaan. Helaas is de buit beperkt gebleven tot één goudstaaf!

De slechte tijd werd een reden voor onze ouders om met de drukkerij en kantoorboekhandel te stoppen en alleen door te gaan met lees- en leerboeken.

Toen bleek dat onze moeder dat werk samen met wat hulp gemakkelijk aan te kunnen besloot mijn vader, in verwachting van betere tijden, zijn studie economie aan de Rotterdamse Hogeschool weer op te vatten.

Wij waren er aan gewend hem ieder jaar een paar weken voor herhalingsoefeningen te moeten missen. Zijn uniform met attributen waaronder een parade karwats en een parade sabel hadden al vroeg onze bewondering.

Nu vertrok hij elke maand ook nog voor een paar dagen colleges naar Rotterdam. Hij logeerde daar die dagen dan bij de familie Van Dijke, vrienden van zijn broer de dominee Jacques. Samen waren de heer Van Dijke en Jacques eens aan de studie theologie begonnen die alleen Jacques had voltooid. Jacques was inmiddels predikant in Den Haag en Van Dijke directeur van een observatie instituut voor moeilijke jongens in Rotterdam aan de Kralingseplaslaan 108.

De Oorlogsjaren.

Van af 1935 raakten wij kinderen al min of meer bewust van een dreigend oorlogsgevaar. Onze vader zijn vrijgezelle broer Homme werd in die tijd uit Duitsland verbannen door de Nazi's. Hij was daar lector aan de universiteit van Leipzig. Met grote zorg waren hij en zijn vrienden daar getuige van de toenemende invloed van de Nazi's en hun acties tegen de joden en hun protesten waren niet onopgemerkt gebleven. Kortom hij werd ontslagen en moest het land verlaten.

Ik herinner me die gebeurtenis omdat hij na terugkomst in ons land bij ons thuis bij een familiebijeenkomst zijn broers had gewaarschuwd van wat hen te wachten stond. Hijzelf vond, als praktisch christen, sindsdien zijn heil bij de enige felle anti nazi-organisatie in ons land met ervaring voor acties, de communisten. Hij ging in de stad Groningen in zijn levensonderhoud voorzien met een taleninstituut waar hijzelf Duits onderwees. Daarnaast werd hij voorzitter van de plaatselijke Christelijke Jongelingsvereniging de CJV. Ik herinner me dat mijn vader hem nog eens heeft geholpen met het drukken van de tekst voor een toneelspel. Bij een van de repetities in een verlaten fabriekshal brak hij een been. Ik ben toen nog eens mee geweest met een ziekenbezoek aan hem.

In deze periode zagen wij af en toe een argeloze landgenoot die zijn instemming met de nieuwe Duitse orde betoonde door middel van een vlaggetje met een hakenkruis op zijn auto. Verder werden we zo nu en dan verrast door geschreeuw op de radio dat van de nieuwe Duitse leider afkomstig bleek.

Door de tijdschriftenafdeling van de boekhandel kregen wij veel kranten en geïllustreerde tijdschriften onder ogen met een toenemend aantal foto's en berichten van de successen van de Duitsers met hun agressie.

Dat onze regering zich bewust raakte van de ernst van de situatie na de annexaties van Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije werd duidelijk door de mobilisatie van de reservisten van ons leger die begon met een zogenaamde voor-mobilisatie.

In ons land was militaire dienstplicht. Dit hield in dat jongemannen op hun 18e jaar een oproep konden verwachten voor een keuring

voor militaire dienst. Eenmaal goedgekeurd volgde dan een oproep voor een paar maanden militaire training waarna een ze een aantal jaren als reservist beschikbaar moesten blijven voor de verdediging van het vaderland. Een oproep daarvoor heette mobilisatie.

Mijn vader had hierdoor in 1918 met zijn universitaire studie moeten stoppen na zijn oproep voor militaire dienst. Op basis van zijn opleiding volgde toen al gauw een cursus voor officier. Door de nieuwe oproep voor dienst moest hij opnieuw zijn, pas hervatte , studie onderbreken.

De aankondiging hiervan zagen wij bij het passeren van het stadhuis van Haarlem op 25 augustus 1939 van uit de auto van oom Jan op de terugweg naar Harlingen. De dagen daarvoor hadden wij bij familie van een tante van mijn vader in Schiedam gelogeed. Daar hadden wij twee zeevarende ooms terug gezien die dit keer toevallig samen met verlof waren. De een, Marinus Kracht voer als matroos op de DEMPO en de ander, Ben MacKaay, als eerste machinist op DE STAD SCHIEDAM. Het waren vrolijke dagen met onder anderen een rondleiding op DE STAD SCHIEDAM en een bezoek aan het vliegveld WAALHAVEN.

Beide ooms zouden niet lang daarna op zee omkomen door oorlogshandelingen.

Terug in Harlingen bleek de aankondiging onder de naam VOOR-MOBILISATIE nog niet voor onze vader te gelden. De splitsing van de oproep diende om een verkeerschaos te voorkomen. Het duurde niet lang of zijn oproep kwam met de algemene mobilisatie. Er rees thuis al meteen een probleem omdat zijn uniformen niet meer goed pasten. Een paar weken eerder was hij bedlegerig geworden door een longontsteking en de goede verzorging had hem flink in omvang doen toenemen. De plaatselijke kleermaker Drost moest, op stel en sprong, zich bekwamen in het pas maken van zijn dienstkleding.

De hoop op vrede bleef leven. Samen met vrienden organiseerde mijn moeder een adhesie betuiging aan de Engelse premier Chamberlain met zijn vredespogingen. De schriftelijke betuiging ging vergezeld van een taart met de afbeelding van DE STENEN MAN met de post naar DOWNINGSTREET 10. Als reactie kregen ze een bedankbrief die ik nog heb gezien.

De bescherming van ons land was toevertrouwd aan een slecht bewapend landleger, een zeemacht en een luchtmacht. De landmacht waar mijn vader bij hoorde was bijzonder slecht bewapend met materiaal van tientallen jaren oud. In de koloniën was de verdediging aan het KONINLIJK NEDERLANDS INDISCH LEGER (Het KNIL) toevertrouwd.

De Marine had beter materiaal maar onvoldoende om zowel het vaderland als de overzeese gebiedsdelen doelmatig te kunnen verdedigen. Zo was het ook gesteld met de luchtmacht.

Door de oorlogsdreiging was de boekenverkoop tot een minimum gedaald. Een reden voor onze ouders om de bestaande voorraad over te doen aan oom Jan met zijn winkel en zelf naar een woonhuis te verhuizen.

Periode 2. Harlingen Midlummerweg 2 — 16.01.40 - 01.11.40

Dit werd Midlummerweg 2 in Harlingen. Een leuk huis aan het water DE RIET waar we in 1940 de Elfstedentocht langs onze tuin voorbij zagen komen.

In die tijd werden we gewaarschuwd voor spionnen. Ik meende er in die tijd als 9 jarige eens viertal in de kleding van katholieke geestelijken te hebben betrapt in een autootje met Pools nummerbord dat geparkeerd stond op het plein bij onze straat.

Het regiment van mijn vader werd tot de Duitse inval een paar keer verplaatst. Zo was hij met het 9e regiment infanterie achtereenvolgens gelegerd in Steenwijk, Schoorl, Leeuwarden en Bergen, NH. Op die laatste locatie was hij tijdens de oorlogsdagen betrokken bij de verdediging van het vliegveld.

Voor hij voor gevechtshandelingen bij Assendelft in actie moest komen werd de wapenstilstand gesloten. Een paar uur na de inval had hij nog kans gezien een ordonnans een bericht aan ons te doen bezorgen.

Terwijl mijn vader bij het uitbreken van de oorlog met zijn regiment achter de verdedigingslinies in de “VESTING HOLLAND” was gelegerd bevonden wij ons in Harlingen daarbuiten. Vrijwel meteen na de inval werden de Nederlands militairen die langs de noordgrens met Duitsland waren gelegerd terug getrokken naar de provincie Noord Holland. Wij zagen hen op de weg voor ons huis voorbij komen op weg naar de Afsluitdijk. Een bevriende majoor (met de naam Kuntzel) maakte zich nog even vrij uit een van de colonnes om ons gedag te komen zeggen.

Na een doodse verkeersstille op de weg werd ik de volgende dag verast door het langzaam naderen van twee grote groene auto's gevolgd door een OPEL OLYMPIA model 1939 in schutkleur. Van de vijand zelf zag ik bij hun aankomst alleen de helmen boven hun pantserwagens uitsteken en van de passagiers in de auto meende ik in mijn onschuld door zijn snorretje Adolf Hitler himself te hebben gezien. De volgende dagen bleven we thuis in bange afwachting. Vanuit het westen klonk kanongebulder een teken dat er bij de Afsluitdijk werd

gevochten. Dat werd ons in Harlingen bespaard. Weldra werd ons duidelijk dat de Duitse opmars bij de Afsluitdijk tot staan was gebracht door de goede verdedigingswerken van waar uit de Nederlandse soldaten de vijand eenvoudig de doorgang konden belemmeren tot de capitulatie.

Later werd duidelijk dat dit toen de enige doelmatige vestingwerken van ons land waren geweest.

Opmerkelijk is dat die niet onder toezicht van defensie waren gebouwd maar van RIJKSWATERSTAAT waar mijn schoonvader bij betrokken was.

Dat het daar hard aan toe was gegaan werd ons duidelijk toen een enorme wit geschilderde DORNIER Vliegboot met rode kruisen op weg naar de Afsluitdijk kwam overvliegen. We hadden nog nooit een vliegtuig met zoveel motoren gezien.

Duitse soldaten spraken al gauw van der TOTENDAMM.

Niet lang daarna hoorden we dat onze vader de oorlogsdagen veilig was doorgekomen in Alkmaar.

Het zou nog een paar dagen duren voor ik een exemplaar van de vijand helemaal in beeld zou krijgen: soldaten met vreemde zware helmen in grijze uniformen met korte laarzen. Heel anders dan onze soldaten met helmen van blik, hoge schoenen en met putties omwikkelde kuiten.

Van stadgenoten die door de Duitse militairen waren aangesproken hoorden we dat deze teleurgesteld waren toen hen duidelijk was geworden dat het de Waddeneilanden waren in de verte aan de andere kant van het water, en niet het ENGELAND dat moest worden veroverd.

Er begon letterlijk en figuurlijk een donker tijdperk.

Letterlijk door de streng verplichte verduistering waardoor er met stadsverlichting moest worden gestopt en bewoners geen

huisverlichting naar buiten mochten laten komen. Daarvoor werden ruiten behalve met overgordijnen extra met verduisteringsgordijnen afgedekt. De laatsten soms van zwart papier.

Bij maneschijn gaf deze verduistering weinig problemen. Zonder deze natuurlijke bron van verlichting raakten mensen vaak de weg kwijt in het donker. Een groot aantal raakte daardoor te water in de vele kanalen van ons land. Helpers konden de slachtoffers ondanks hun geroep vaak niet in het donker vinden.

Om het gevaar van rondvliegende scherven te beperken werden ruiten met plakband in vierkantjes verdeeld. Glas begaf het vaak door de luchtdruk van exploderende vliegtuigbommen.

De donkere tijd begon figuurlijk met de berichten van in de strijd gesneuvelde stadgenoten en bij bombardementen omgekomen familieleden. In onze uitgebreide familie waren nog geen slachtoffers te betreuren. Een stadgenoot en collega luitenant van mijn vader, de plaatselijke politie inspecteur, bleek gesneuveld bij de verdediging van de Grebbeberg.

De vlucht van koningin Wilhelmina naar Engeland zorgde voor de nodige reacties onder de bevolking, velen spraken van landverraad en anderen dat ze zich bij deze beslissing door de Allerhoogste had laten leiden. In ieder geval speelde het Hitler en trawanten in de kaart om een partijgenoot haar plaats te laten innemen. Dat werd de Oostenrijker Seyss Inquart. Die kon zich laten assisteren door de hoofden van dienst van de Nederlandse departementen die van de gevluchte koningin en de met haar gevluchte ministers de opdracht hadden gekregen om samen met de bezetters voor het welzijn van de Nederlandse bevolking te blijven zorgen! Een van deze hoge ambtenaren ene Dr. Hans Max Hirschfeld zou weldra de belangrijkste Nederlandse ambtenaar voor Seyss Inquart worden. Zijn joodse afkomst deed hier niet ter zake. Hitlers minister GOERING had eens opgemerkt in een dergelijke situatie met de joodse Luftwaffe Generaal Milch, dat hij, Goering, wel bepaalde wie al of niet een jood was!

Nadat ze hun wapens hadden ingeleverd moesten mijn vader en zijn soldaten als krijgsgevangenen helpen met het opruimen van de barricades die voor de verdediging hadden moeten dienen. Zij werden weldra door de bezetters in een organisatie ondergebracht met de

naam OPBOUWDIENST.

Officieren en soldaten kregen daarvoor een wit driehoekje op de mouwen van hun uniformen. In die hoedanigheid heeft onze vader met zijn manschappen werk uitgevoerd op verschillende locaties tot eind 1940.

Herinneringen aan de precaire voedselsituaties gedurende 1914-1918 brachten veel landgenoten er toe reserve voedsel in te slaan voor donkere tijden. Dit werd HAMSTEREN genoemd. Met onze oom Jan Poort als voorbeeld was mijn broer Homme begonnen met een voorraadjie etenswaren aan te leggen. Naar de vele pakjes van het merk DR OETKER begonnen we hem toen al gauw met HERR DOKTOR OETKER aan te spreken.

Om de voedselvoorraad voor de bevolking op peil te houden was de Nederlandse regering al voor de oorlog begonnen met grote voorraden voor de bevolking aan te leggen. Daar was al gauw na de bezetting 90% van gestolen door de bezetters en naar Duitsland afgevoerd voor de bevolking van Duitsland en Oostenrijk.

Voor een eerlijke verdeling van de rest van de eens zo rijke voorraad diende het distributiesysteem.

Hiervoor kreeg elke Nederlander een zogenaamde STAMKAART waarmee hij recht kreeg op geperforeerde vellen papier als bij postzegels maar nu met genummerde bonnen met kleurencodes. De overheid bepaalde regelmatig waar de bonnen voor zouden gaan gelden. Naast voedselbonnen kregen we ook al gauw bonnen voor bijvoorbeeld kleding, schoenen en brandstof voor verwarming.

Al spoedig na de capitulatie werd ons duidelijk dat de Duitse bezetting dan wel was geslaagd maar met een onverwacht groot verlies aan militaire vliegtuigen en ervaren piloten. Deze verliezen van de LUFTWAFFE bleken al gauw van invloed op de invasie plannen voor Engeland., die daardoor maanden later moesten worden ingetrokken.

Meer dan de helft van de totale vloot van transportvliegtuigen (430) van de Luftwaffe was bij de inval van ons land verloren gegaan en van de bijna 12000 ingezette goed getrainde militairen waren 4000 uitgeschakeld. Twaalfhonderd daarvan werden, als krijgsgevangenen, naar Engeland verscheept. Na de capitulatie riep de Duitse legerleiding uit frustratie de, voor dit voor hen zeer waardevolle trans-

port, verantwoordelijke Nederlands kapitein van de marechaussee Gerritsen ter verantwoording. Deze vond, onder andere, begrip voor zijn opdracht door zijn ondervragers te vertellen dat hij met de kennis van nu zeker met het transport zou zijn mee gegaan. Wij hebben deze Gerritsen en zijn familie in Assen in 1941 als burenlernen kennen.

Al kort na de capitulatie waren wij in Harlingen getuige van de voorbereidingen van de WEHRMACHT voor de oversteek naar Engeland. Die bestond daar in dat op de scheepswerf van binnenschepen de voor- en achterstevens werden veranderd zodat meerdere schepen tot een soort brug aan elkaar zouden kunnen worden gekoppeld. Buitendijks werd met luchtafweergeschut geoefend. Hiervoor was een kanon op een stelling bevestigd dat door twee dekschuiten drijvend werd gehouden. Het doelwit was een zak die aan een lange lijn door een vliegtuig door het luchtruim werd getrokken.

Het was een interessant schouwspel omdat na elk schot de dekschuiten met het kanon flink in beweging kwamen wat de trefkans op het doel flink beperkte. Wij, toeschouwers langs de dijk, bleven hopen op een voltreffer op het vliegtuig. De zomervakantie van 1940 brachten wij nog in Harlingen door. Mijn broer Homme en ik zijn in die periode beurtelings een week mee geweest naar het nieuwe garnizoensadres van de opbouwdienst van mijn vader in Jutfaas waar soldaten hun demobilisatie afwachtten in de oude forten van de waterlinie.

In het najaar van 1940 verliet mijn vader de militaire dienst voor een baan in Assen bij een project voor door de oorlog werkeloos geworden landgenoten.

Dat betekende voor ons verhuizen uit het vertrouwde Harlingen.

Periode 3. Assen 01.11.40 – 30.03.42

In Assen, een oude garnizoensstad, kregen we een leuk huis in de Parkstraat op no. 15. Onze naaste buren van de twee onder één kap woning waren de Huijskens waarvan de vader inspecteur van de gemeentepolitie was. De familie had zoons in hun tiener jaren waarvan de jongste indruk op ons maakte met een echt geweer.

Die had daar een vergunning voor gekregen van de bezetters omdat zijn moeder van Duitse komaf was.

Naast een voortuintje had het pand

een achtertuin in twee delen waarvan het achterste deel te moerassig was voor sierteelt.

Onze vader had het al gauw naar zijn zin in zijn nieuwe baan. Mijn broer en ik hadden veel bewondering voor zijn collega, ene Cornelisse, een piloot, die in de meidagen met een G1 vliegtuig aan de gevechten tegen de Duisters had deelgenomen.

Al gauw had mijn moeder weer assistentie van een dienstmeisje nu met de naam Annie. Helaas zou de leuke meid niet lang bij ons blijven. Haar vader een, nazi sympathisant ,verraste haar met een betere positie bij het gezin van de plaatselijk ORTSKOMMANDANT. We werden in Assen opgevangen door vrienden van onze ooms, de familie Posthuma met een grote galanteriewinkel in de binnenstad en de familie Amsing met een kruidenierswinkeltje op de weg naar Rolde.

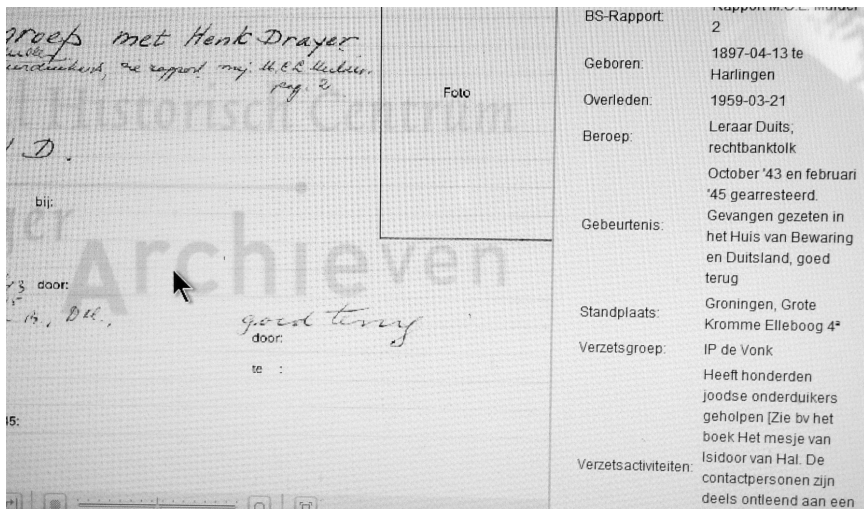
De Posthuma's waren zakenvrienden van oom Jan Poort en de Amsings politieke vrienden van de uit Duitsland verdreven oom Homme.

De familie Posthuma had twee kinderen, een meisje van 6 en een jongetje dat toen nog een baby was. Door onze ervaring werden wij gewilde oppassers voor dat tweetal.

De Amsings waren kinderloos. Harm was marconist van beroep en eenmaal werkeloos geworden door de recessie, met een kruideniersbedrijfje begonnen. Zijn vrouw was een gezellige Weense. Oom Homme en Harm Amsing hadden elkaar al voor de bezetting gevonden in hun gemeenschappelijke afkeer van het Nationaal Socialisme.

Oom Homme had verzets- kennis opgedaan in Duitsland en Harm bij zijn communistische broeders in ons land. Deze ervaring kwam hen nu van pas. Oom Homme met het organiseren van de bescherming van Joden en Harm met zijn kennis van radio techniek.

Uitgerust met kunstschildersmateriaal als dekmantel trok mijn vader samen met “oom Harm” op zondagen er geregeld op uit voor het plaatsen van peilzenders voor toen nog alleen Engelse gevechtsvliegtuigen op weg naar Duitsland. Aan die camouflage als kunstschilders, hebben wij nog een schilderijtje van Harm te danken. Naast de familie Huijskens leerden wij al gauw andere burens in onze straat kennen waaronder de eerder genoemde familie Gerritsen met 3 zoons waarvan Hans van Homme zijn leeftijd en Erik van de mijne. Na zijn demobilisatie had kapitein Gerritsen zijn oude functie bij de marechaussee weer terug gekregen.

Wij vonden het gezin van de Gerritsens, met een dienstmeisje voor mevrouw, en een marechaussee-man als oppasser voor de vader,

bijzonder zeer interessant.

De oppasser verscheen 's morgens in de keuken bij het dienstmeisje om de dienstuitrusting van zijn kapitein te verzorgen, dit nadat hij eerder op de kazerne diens paard had gesoigneerd. Aan een wand in de keuken hing een elektrisch oproepsysteem met kleine genummerde schijfjes met verwijzing naar de kamers waar voor assistentie op een knopje was gedrukt.!

Na een poosje werden we verrast met nieuwe overburen met de naam KOLPA. Deze gaven al gauw van hun nazi-sympathie blijk door het zwarte WA uniform van de man en de NSB-vlag in de voortuin.

We vonden het wat raadselachtig omdat de naam KOLPA werd gebruikt door van oorsprong Joodse families met de naam POLAK. Homme ging naar zijn nieuwe HBS en mijn zusjes en ik naar de christelijke MINISTER DE VISSERSCHOOL om de hoek van onze straat. Daar raakte ik al gauw bevriend met twee klasgenoten Henk van der Loos, de zoon van onze dominee en Arnold Kruger zoon van een fotograaf van Duitse afkomst.

In de zomer van 1941 trokken we er met mooi weer 's morgens voor schooltijd op uit om een duik in het zwembad te kunnen nemen. Eén keer hebben we ons daarvan laten afhouden toen we op een vroeg uur geconfronteerd werden met op ramen van huizen geplakte biljetten met de tekst: HIER HEERST DE ENGELSE ZIEKTE. In de loop van de dag werd duidelijk dat het geen besmettelijke ziekte, maar een protestactie van nazi sympathisanten betrof tegen de nieuw door oud politici opgerichte actiep partij DE UNIE die de bezetters een ander geluid wilde laten horen dan dat van hun meelopers.

Eens op de terugweg van het zwembad werden we getuige van het drillen van Duitse rekruten voor de Wehrmacht. Dat ging er bepaald niet zachtzinnig aan toe. Geregeld zagen wij een foute lichaamshouding van een rekrut gecorrigeerd worden met een trap van de bespijkerde laars van de instructeur.

In onze buurt zag ik voor het eerst ook een groep SA mannen. In hun bruine uitrusting. Ze waren duidelijk bijeen gekomen in een tuin om iets te vieren, want ze maakten veel lawaai.

Bij het uitgaan van onze school werden mijn vriendjes en ik eens verrast door het geluid van een ruzie uit een van de lokalen. Reden voor ons voor onderzoek. Het lawaai bleek afkomstig van een twist-

gesprek tussen het hoofd van de school, de vader van mijn vriendje, de dominee en de vader van een meisje uit onze klas. We hebben een handgemeen niet afgewacht.

Later hoorden we dat de betreffende vader, een lid van de DUITSE Nazipartij NSDAP , van zijn dochter uit onze klas een briefje had gekregen met een paar anti Duitse opmerkingen van onze leraar. Reden voor de vader om te komen dreigen met maatregelen. Ik weet niet of het conflict ernstige gevolgen heeft gehad.....

Veel van onze vrije tijd brachten we door op het erf van de stadsboerderij van de familie Van der Lier Lels met de zoon van deze familie. De boerderij met weiland lag toen recht tegenover het station langs de Stationsstraat.

Langs deze straat werd ik eens verrast door de aankomst per trein van een compleet Duits regiment met paarden als trek- en rijdieren. Dit groeide uit tot een naar mijn begrip enorme stoet.

Aan één kant kwam onze straat uit op een pleintje waaraan het PARKHOTEL gelegen was. Dat was in een trefpunt geworden voor de Drentse WA afdeling, geüniformeerde NSB'ers.

Een vlaggenparade van deze mannen variërend van jong tot oud zal ik nooit vergeten door het beeld op mijn netvlies van de uitgebuite boertjes en landarbeiders die amper een rechte rug konden maken.

Na een logeerpartij van broer Homme bij een reservist van mijn vaders compagnie hoorden we van de arbeidsomstandigheden van deze verworpenen der aarde.

Deze reservist, een Groninger herenboer, had in de mobilisatie als vaandrig mijn vader geassisteerd. Dat hij na de capitulatie NSB'er was geworden wist mijn vader niet. Zo kwam Homme terecht om te helpen bij de oogst in een situatie van een Nazi-baas met knechten met communistische sympathieën. Omdat iedereen door ervaring wist wat er van hem werd verwacht kon het protest tegen hem werden beperkt tot het doodzwijgen van deze boer. Pas als deze uit het zicht was, werd er gepraat. Homme heeft er die week niet aan kunnen wennen.

De nieuwe school vond ik niet zo'n succes. Dit kwam door mijn onderwijzeres in de 6e klas met een zangrepertoire van Heilsliederen die zelfs mijn ouders tegen stonden. De klasgenoten gaven geen problemen.

In de zomervakantie van 1941 zijn we met de hele familie in Harlingen gaan logeren. We reisden met het goedkoopste vervoer DE STOOMTRAM met een fijn smalspoor netwerk naast dat van de Nederlandse Spoorwegen. Het werd een comfortabele reis. Wel niet zo snel als de trein maar veel gezelliger en er viel onderweg veel te zien omdat je geregeld dwars door dorpen en steden kwam.

In de Assense periode werd het groeiend tekort aan veel zaken duidelijk merkbaar. Steeds meer producten kwamen “op de bon”. Dat maakte dat men naar vervangers ging zoeken. Zo liet onze vader eens een lading heideplaggen bij ons bezorgen voor verwarming van het huis nadat kolen en turf alleen op bonnen verkrijgbaar waren. De melkboer had alleen nog taptemelk omdat de room voor boter voor Duitsland nodig was. In de praktijk betekende dat veel aangebrand voedsel!

We leerden in Assen bramen plukken in de struiken langs de heide. Ja en toen raakte onze moeder in verwachting. Dat was een hele verrassing 4 jaar na de geboorte van broertje Nico. Met spanning hebben we naar de uitkomst uitgezien!

Onze vader had het best naar zijn zin met zijn werk dat bestond uit het administreren van de werkzaamheden bij de aanleg van een nieuwe ijsbaan bij Assen.

Op de ochtend van 27 januari begon onze moeder weeën te krijgen. Zus Truus en ik kregen bij het ontbijt de instructie na schooltijd niet thuis te komen maar naar de familie Posthuma te gaan waar we mochten komen logeren vanwege de te verwachten drukte rond de geboorte. Zoals destijds gebruikelijk was er een familielid opgetrommeld om met de drukte te komen helpen. Dat was dit keer ene tante Annie, de vrouw van zeevarende neef Marinus Kracht, die zelf ergens ver van huis met de DEMPO over de aardbol voer of wellicht al was omgekomen.

Na schooltijd hoorden we van de geboorte van ons zusje Baukje. Ze werd vernoemd naar de altijd hulpvaardige derde vrouw van grootvader Fedde Martens.

Op een nacht werden we met schrik wakker van een explosie. Al gauw werd duidelijke dat hemelsbreed niet ver bij ons huis vandaan een vliegtuigbom was neergekomen en geëxplodeerd.

Wellicht van een Engels vliegtuig dat zich op de terugweg naar huis

van zijn overbodig geworden lading had moeten ontdoen om aan vervolging te kunnen ontsnappen. Dat gebeurde nog al eens in die tijd.

Hier had de bom een huis verwoest waarbij een paar mensen waren omgekomen. Tot onze verwondering bleken de slachtoffers bekenden van ons uit Harlingen die waren komen logeren bij een Drentse familie van een dochter. Het ging om moeder en zoon Zeinstra van de Harlinger Kleine Bredeplaats. Zoon Hampie kenden wij van onze school.

Pas onlangs kwam ik er na 70 jaar achter dat Hampie destijds tot de overlevenden had behoord. Helaas heb ik hem niet meer kunnen ontmoeten omdat hij toen al van ouderdom was overleden.

Periode 4. Scheveningen

30.03.42 – 28.01.43

Het moet tegen het eind van 1941 zijn geweest dat onze vader door een vriend uit zijn diensttijd werd gevraagd om naar een nieuwe functie te gaan solliciteren. Die vriend was een beroepsofficier een kapitein met de naam KONING uit Wasse-naar.

Het betrof een baan bij de door de onder Duits toezicht net opgerichte ARBEIDSDIENST, een naar Duits voorbeeld opgerichte organisatie om jongelui in dienstverband niet tot soldaat maar tot goede werkers op te leiden.

Voor de leiding hadden ze de niet in nazi ideologie geïnteresseerde afgezwaaide Nederlandse militair en oprichter van de VIERDAAGSE ene majoor Breunesse geïnteresseerd.

De arbeidsvoorwaarden leken interessant en onze vader twijfelde niet aan de betrouwbaarheid van zijn vriend Koning dus solliciteerde hij.

Dat leidde spoedig tot een aanstelling met een baan in Den Haag.

Dat betekende voor ons weer verhuizen, nu naar Scheveningen naar de Haagsestraat 107. Dit keer een rijtjes huis.

Ook nu werden we in afwachting van het inrichten van de nieuwe woning opgevangen door bekenden van onze ouders. Het was de familie Van Rossum met een pension in de DE RUYTERSTRAAT. De vrouw des huizes Ronny was een halfzus van onze grootvader Homme Poort, een verre tante dus.

De Van Rossums hadden drie volwassen kinderen, een getrouwde zoon met een bontwinkel om de hoek in de Piet Heinstraat, een

dochter die gehuwd was met de architect ABSPOEL en een van een Amerikaan gescheiden dochter Attie met een zoon van onze leeftijd José Reyers geheten.. De laatsten woonden bij de Van Rossums in het pension. De Abspoels hadden twee zonen van de leeftijd van Homme en mij. Zij woonden in de Hasseltsestraat dwars op onze Haagsestraat.

Na een paar dagen bij de Van Rossums in het pension te hebben gelogeed konden we terecht in ons nieuwe huis. We hadden dat al op een foto gezien in Assen, ons toegezonden door de bakkersfirma HUS die ons daarmee als toekomstige klanten welkom heten. Onze nieuwe buur werd de familie Deijs waarvan de vader hoofd van onze nieuwe christelijke school was.

Ons welkom in de nieuwe school ging met wat valt te omschrijven als egards gepaard. De oorzaak bleek al gauw de goede reputatie als plaatselijk predikant van onze oom Jacques (Jaap) Poort te zijn. Wellicht voelde de leiding zich wat vereerd met onze komst.

Doordat het eigen gebouw van de EMMASCHOOL aan de Stevinstraat door de bezetters voor hun soldaten in beslag was genomen moest onze school de ruimte delen met de katholieke school aan de REMBRANDTSTRAAT, Dat was opgelost door beurtelings op de ochtend of de middag voor de leerlingen school te gaan houden. Vreemd aan dat schoolgebouw vond ik het ijzeren hekwerk waar mee de gang van de bovenetage in tweeën kon worden verdeeld. (Later zou ik horen dat met dit hek kinderen van gefortuneerde katholieke ouders werden gescheiden van de rest van de katholieke schoolbevolking. De kinderen van de betalende ouders kregen in de klassen achter het hek privé onderwijs).

Op een zonnige morgen maakte ik voor het eerst kennis met het HERRENVOLK in de persoon van een uit de kluiten gewassen HJ-er, een HITLERJUNGEN. De Nazi's hadden de padvindingsorganisaties verboden en daarvoor de HJ in de plaats opgericht en die streng op militaire leest geschoeid als broedplaats voor militairen. Ze hadden meteen maar het traditionele symbool van de boy scouts het HAKENKRUIS overgenomen. Reden voor de internationale padvindingsorganisatie om hun voor het daardoor bezoedelde embleem een ander symbool te gaan kiezen. Mijn broekriem had een gesp met dat door de bezetters verboden embleem.

Voor mij had dat die morgen tot gevolg dat de HITLERJUNGEN mijn padvindersriem in beslag nam en ik met mijn handen mijn broek moest ophouden! Een paar maanden na

dit voorval kwam ik na een toelatingsexamen op de HBS aan de Nieuwe Duinweg. Van de vrienden op de Scheveningse lagere school heb ik nog jaren contact onderhouden met Piet Knoester.

Het jaar 1942 was ondertussen druk bezig een van de meest indrukwekkende perioden uit mijn leven worden. De stemming van de bezetters was na het afzien van de invasie van Engeland in volle glorie geraakt door de successen van de WEHRMACHT na de aanval in mei 1941 op Rusland. Daar was in december nog eens de deelname aan de oorlog van hun bondgenoot Japan met een succesvolle aanval op Pearl Harbour bijgekomen. In deze euforie zou HITLER de grootste fout van zijn leven maken met het verklaren van de oorlog aan de Verenigde Staten. Onze ouders gaf dat, na zorgen over de familie in Nederlands Indië, hoop op een spoedig einde van de oorlog.

Van het voorjaar van 1942 herinner ik me, na de winter, een zonnig voorjaar met volle terrasjes met Duitsers op het Gevers Deynootplein en een drukke Boulevard met een door soldaten bemand op de zee gericht kanon. Om wat te doen te hebben, richtte begon onze Amerikaanse tante Attie een particuliere bibliotheek op onder de naam EL ENCANTO in de Stevinstraat op de hoek van de Berkenbosch Blokstraat. Met haar Amerikaanse paspoort voelde ze zich beter beschermd dan haar Nederlandse familie. Dit bracht haar in mei 1942 tot een openlijke actie van verzet toen de Jodenster werd ingevoerd. Voortaan moesten alle Joden zich duidelijk kenbaar maken met een geel lapje textiel met daarop in zwart een gedrukte Davidsster. Nadat tante Attie een voorraadje daarvan had weten te bemachtigen voerde ze vanachter haar toonbank een actie waarmee ze al haar klanten met welke achtergrond ook aanmoedigde zich eveneens met zo'n lapje te tooien.

Ik weet niet hoe die actie is afgelopen.

Tot die tijd hebben we niet werkelijk honger geleden, wel was er sprake van schaarste. Voor verse groenten en fruit bijvoorbeeld moest je al vroeg bij de groenteboer zijn. Dit betekende dat in afwachting van zijn komst met verse waar van de veiling, klanten zich voor zijn deur gingen verzamelen. Voor ons betekende dat een garagedeur recht tegenover ons huis waar een groenteman een “stalletje” exploiteerde. Daar placht zich al vroeg een groep kinderen te verzamelen om een gunstig plaatsje in de rij te verzekeren voor hun ouders die dat dan later, als de groenteman was gekomen, van hen konden overnemen. Tegen zes uur ‘s morgens kon je de eerste jongelui voor de rij van de dag verwachten.

Ik was daar geregeld bij. Ik herinner me dat mijn broer eens een leuk buurmeisje in de rij had ontdekt. Voor hem reden om de eerstvolgende beurt van mij over te nemen. Dat ontaardde erin dat ik later die vroege ochtend door een boze broer wakker werd gemaakt met “het bevel” zijn plaats in de rij van hem over te nemen. Later bleek dat hij boos was geworden toen het betreffende meisje zich helemaal had laten “inpakken” door een Adonis uit de buurt en hem geen blik had waardig gegund!

Met mijn toelatingsexamen “op zak” begon voor mij en betrekkelijk zorgeloze zomervakantie die weldra een succes zou worden door een initiatief van de overheid voor het verantwoord bezighouden van de jeugd. Door de oorlogsomstandigheden kon van traditionele vakantieplanningen geen sprake zijn. Om hieraan tegemoet te komen kwam de overheid met het initiatief voor zogenaamde STEMPEL-TOCHTEN.

Dit betekende in de randstad een bundeling van krachten van de lokale verenigingen voor vreemdelingenverkeer: de VVV's, MUSEA en VERVOERSBEDRIJVEN.

Deelnemers konden een zogenaamd “stempelboekje” bij de plaatselijke VVV-kantoren kopen waarmee in de randstad tegen gereduceerde tarieven met het openbaar vervoer kon worden gereisd en musea en andere bezienswaardigheden gratis konden worden bezocht. Jouw bezoek kon je laten verifiëren met een stempel van de betreffende instelling in je boekje. Met een vol boekje kreeg je een speld als beloning. Dit initiatief werd een succes met als gevolg

een massatoerisme van kinderen tussen de deelnemende steden van Rotterdam tot voorbij Amsterdam. Met broers en zusjes heb ik er samen met vrienden dapper aan mee gedaan. Voor verre reizen tot bijvoorbeeld Amsterdam en Volendam werden we door een tante of oom begeleid. Onderweg kwamen we geregeld klasgenoten met hun naasten tegen.

Dit heeft er toe geleid dat ik tot op de huidige dag geregeld déjà vu ervaringen krijg op lang vergeten eens bezochte plaatsen zoals straatjes en hofjes in oude binnensteden van de randstad.

Een paar weken later zou, in het net begonnen schooljaar, zich de tragedie voltrekken van de transporten van Joodse landgenoten. In onze straat betrof dat een bejaarde vader en zijn dochters die een fotowinkel hadden op de hoek Haagsestraat/Zutphensestraat. Zij moesten zich op een ochtend vroeg op het Gevers Deynootplein voor vervoer melden. Ons verblijf toen in Scheveningen heeft ons destijds de tragedie bespaard van het afscheid van de vele trouwe Joodse vrienden van de familie in Harlingen.

Door de jeugd werd in die tijd van alles verzameld een bezigheid, die vooral de laatste decennia, sterk is teruggelopen. Ik herinner me mijn eigen verzamelingen van bijvoorbeeld sigarenbandjes, postzegels en sigarettenmerken. Met de kartonnetjes van de laatsten werd dan gekaart. Een luxe vorm van verzamelen betrof destijds speelgoedsoldaatjes. Eens begonnen als versierde tinnen gietproducten hadden die rond de dertiger jaren plaatsgemaakt voor fraai gekleurde exemplaren van kunststof in allerlei uniformen van parade-uitrustingen, van uiteenlopende regimenten tot in gevechtstenuue, al naar gelang de naties. De bijbehorende wapens, paarden en andere attributen waren op schaal verkrijgbaar. Vriendjes met bemiddelde ouders hadden zo hele paradedgroepen verzameld. In onze omgeving was dat een zeldzaamheid. De mooiste verzameling trof ik aan bij buurjongetjes van mijn verre neefje José Reyers. Het waren kinderen van geïmmigreerde Duitsers met een Joodse achtergrond met een winkel op de hoek van de DE RUYTERSTRAAT en de PIET HEINSTRAT in Den Haag.

Wij zijn daar een paar keer komen spelen met de uitgebreide verzameling. De laatste keer dat we langs kwamen waren we niet welkom want ze waren opgeroepen voor emigratie en de moeder

wilde alles keurig netjes opgeruimd achterlaten ...

De nieuwe school, de HBS, was een hele verademing na de lagere school. Een mooi gebouw met interessante en bekwame leraren met namen als Wijmenga, Blonk, Post, Vogel en de nieuwe rector A.J.S. van Dam. Mijn broer was al eerder op die school geplaatst en zat nu in de derde klas.

Ik was in klas 1b geplaatst en trof daar leuke klasgenoten met onder anderen Cor Ruys jr., de zoon van destijds een bekende cabaretier en Hans van Eijk van Voorthuizen de zoon van een kolonel van het KNIL en een Indonesische moeder. Die moeder was verzot op stuiversromannetjes in pulp editie die niet in de reguliere boekhandel te koop waren. Met enige winst kon ik aan haar wensen voldoen via een winkeltje in oud-Scheveningen.

De strijd in Rusland had het ondertussen noodzakelijk gemaakt de kustlijn te voorzien van vestingwerken voor onvoorziene aanvallen uit Engeland. Dat leidde er toe dat eerst de toegang tot de Boulevard werd afgesloten gevolgd door de evacuatie van het hele kustgebied waaronder een deel van Scheveningen en Den Haag waaronder ook onze straat.

Dat betekende eind 1942 een nieuwe verhuizing.

De evacuatie kwam mijn vader niet ongelegen. Al gauw was hij bij collega's in zijn nieuwe werkomgeving sympathisanten met de Duitsers tegen gekomen. Zijn grootste teleurstelling was geweest dat zijn oude vriend de beroepsofficier zich had aangesloten bij de NSB. Precair voor hem werd het toen de "goede" chef van de dienst werd vervangen door een medewerker van de bezetters. Toen deze met het plan kwam om de HITLERGROET bij de organisatie in te voeren was voor mijn vader de maat vol. Ontslag nemen betekende voor hem het krijgsgevangenkamp. Zo werd onze evacuatie een uitkomst voor zijn stille aftocht. Door medewerking van zijn broer Jan met woonruimte in Harlingen kon hij een aangewezen evacuatieadres voor ons gezin in Amsterdam weigeren.

Zo keerden wij in 1942 terug naar Harlingen met een nieuwe school en oude vrienden.

Periode 5. Harlingen

04.03.43 – 28.03.44

Op onze woonadressen wordt voorafgaande aan bovengenoemde tijd vermeld Roelof Hartstraat 7A Amsterdam. Dat was een bij de evacuatie uit Scheveningen toegewezen woning waar onze vader geen gebruik van wilde maken om eventuele vervolging te bemoeilijken.

Aan de verhuizing naar Harlingen heb ik geen herinneringen omdat er niet meteen een plaats voor mij was in de nieuwe huisvesting, een deel van een gebouw van oom Jan in de Schoolsteeg dat eens bij een school had gehoord. De ontruiming van de kuststreek was een soort volksverhuizing geworden waarvoor allerhande vervoermiddelen werden gebruikt. Zo werd voor ons huisraad samen met dat van andere evacués een binnenschip gebruikt. Toen dat met de laatste lading, onze huisraad, in Harlingen aanmeerde bleek een groot deel van onze boedel onderweg te zijn verdwenen!

In Harlingen zagen wij voor het eerst gevolgen van het oorlogsgeweld in een ons vertrouwde omgeving. Een vliegtuigbom was daar in de nacht van 5 november 1941 neergekomen op 100 meter afstand van onze oude winkel in Brouwersstraat. Een hele hoek van een straat was daarbij verwoest en er waren heel wat slachtoffers te betreuren waarvan wij er een aantal hadden gekend. Als bijzondere omstandigheid moet nog vermeld worden dat een huur pakhuisje van oom Dirk met o.a. diens hamstervoorraad tabak daarbij ook in vlammen is opgegaan. De eigenaar van het pandje was nog wel de katholieke gemeente en de verwoeste opstal was derhalve eens gezegend door de pastoor. Dat heeft dus niet mogen baten.

In Harlingen konden wij weldra kennis maken met grote aantallen Engelse en Amerikaanse vliegtuigen met hun condens strepen op weg naar Duitsland en terug voor de zogenaamde massabombardementen. We raakten vertrouwd met het dag en nacht, ver boven ons, overkomen van eskaders met soms honderden bommenwerpers boven het bereik van het luchtdoelgeschut. Maar desalniettemin vaak aangevallen door Duitse jachtvliegtuigen. Deze hadden als basis het vliegveld Leeuwarden.

Bij helder weer kon je soms luchtgevechten volgen als de Duitse jagers toesloegen. In het lawaai van de verre motoren hoorde je het geluid van het schieten niet maar zag je daarvan wel lichtflitsen.

Af en toe kon je het neerstorten van een getroffen vliegtuig volgen. Als het een Duits toestel betrof ging dat vaak gepaard met gejuich van de toeschouwers. Parachutes met piloten van onze vrienden werden nauwgezet gevolgd om hen hulp te kunnen bieden. Helder weer kon dat bemoeilijken.

Bij een wolkendek onttrokken de luchtgevechten zich van de grond aan visuele waarneming en moesten we het stellen met het geluid en soms een neerslag van scherven en hulzen.

Zo werd ik eens op een bewolkte dag op de Stationsstraat in Harlingen verrast door het geluid van een luchtgevecht boven mij. Het begon met het “janken” van motoren gevolgd door een gekletter van neerslag op een scherm van een melkhandel. De neerslag moeten hulzen of scherven van granaten zijn geweest. Ik heb het niet uit kunnen zoeken. In de stilte die volgde zag ik even later in de verte een piloot aan een parachute onder een lage wolk verschijnen en in een weiland landen om snel daarna als bij toverslag te verdwijnen. Later hoorde ik dat verzetsmensen hem voor de ogen van Duitse soldaten hadden weten te ontvoeren.

Soms kwamen luchtgevechten dicht bij de grond. Met geen idee voor het gevaar daarvan, trokken deze veel belangstelling van de burgerbevolking.

Verlaten neergeschoten vliegtuigen werden door de Duitsers verzameld om omgesmolten te worden.

Voordat ze waren weggehaald ging de jeugd vaak op onderzoek uit om te “schatgraven”. Van het plexiglas van de ruiten werd door jongens bijvoorbeeld ringetjes gemaakt. Een vriend van mijn broer had eens zo'n groot onderdeel weten los te peuteren dat hij het via het dichtstbijzijnde depot van het smalspoor bij hem thuis had laten bezorgen.

Een andere vriend was al vroeg in de oorlog begonnen met het registreren van verongelukte vliegtuigen en hun plaatsen over heel Nederland. Met deze unieke kennis is hij, Gerrit Zwanenburg, later luchtmachtofficier geworden en betrokken geraakt bij het opsporen van vermiste piloten.

Voor die tijd waren er zo nu en dan acties van een enkel vliegtuig geweest zoals bijvoorbeeld in de Harlinger haven van een Brits vliegtuig. De opdracht voor de piloot was een tankboot, geladen met benzine, te bombarderen. Toen de piloot met zijn eerste bom het doel had gemist was hij omgekeerd voor een tweede poging. Daarbij had hij geen tweede bom laten vallen. (Na de oorlog zou blijken dat hij daarvan had afgezien bij de aanblik van grote groepen mensen onder hem op weg naar de ravage die door zijn eerste bom was veroorzaakt. Een treffer op het aangewezen doel zou bij een explosie veel mensen het leven hebben gekost.)

Mijn ouders hadden na aankomst in Friesland logies voor mij gevonden bij oom Gerlof en tante Hennie Martens, resp. jongere broer en schoonzus van mijn moeder. Zij woonden in Huizen bij Leeuwarden. Zij waren in die tijd eind twintig en hadden een zoontje Fred geheten. Het was een vrolijk stel dat met de nodige humor deze slechte periode trachtte op te leuken.

De maanden dat ik daar heb gelogeed moest ik 's morgens vroeg met de trein naar school in Harlingen, naar de HBS met leraren waarvan onze vader nog les had gehad. Op de nieuwe school vond ik een paar vriendjes van de lagere school als klasgenoten terug.

Zo ben ik weken 's morgens in het donker van mijn logeeradres naar het station van Leeuwarden gelopen en daar in een verduisterde coupé gestapt met zwijgende medepassagiers om na een poosje in het beginnend ochtendgloren pas te kunnen zien wie je coupégenoten waren. In het donker kon zich altijd een verrader schuilhouden zodat je maar beter je mond kon houden. Zag men vertrouwde gezichten dan werd er weer gepraat.

's Avonds veilig terug in Leeuwarden heb ik vaak als tegenprestatie als oppas op de kleine Fred kunnen zorgen onder het huiswerk maken.

Het uitgaansleven lag praktisch stil. Reden voor Hennie en Gerlof en hun vrienden om in de weekenden thuis dansfeestjes te organiseren met muziek van een koffergrammofoon. De stoelen gingen dan aan de kant en op de met linoleum bedekte vloer werd voor de vereiste gladheid kaarsvet gesnipperd. Door het schuifelen met de voeten over de snippers kaarsvet zorgden de dansers voor een glimmende vloer.

Stadsgas was er veelal niet en in dit tekort had Gerlof voorzien met een carbidbrander waarbij je je eigen gas kon maken met het onderdopen van een netje carbid in een cilinder met water. Hierover ging een kegelvormig deksel met in de punt een slangetje naar het gasfornuis. Na het laten zakken van het netje carbid in het bassin begon de gasproductie. Voordat de goede concentratie was bereikt werd je bij het aansteken verrast met onaangename scherpe knallen veroorzaakt door knalgas.

Elektriciteit was geen probleem omdat met een paperclip via een gaatje in het glas de meter geregeld werd uitgeschakeld om onder het toegestane aantal KW te kunnen blijven.

Oom Gerlof handelde in verf en kon met ruilen op de zwarte markt aardig aan noodzakelijke spullen komen via zijn makkers met hun handelswaar.

Eens raakte ik, het moet tegen eind december zijn geweest, bij zo'n transactie betrokken met een jeugdvriend van oom Gerlof die een baan had bij het gemeentelijk abattoir van Leeuwarden. Hij had dringend een buitenband van een fiets nodig en ik had in Harlingen tussen de verhuisspullen alleen het voorwiel van mijn fiets met band terug gevonden. We werden het eens over een ruil: de band tegen 7 kg vers rundvet. Onderweg met levensmiddelen moest je altijd rekening houden met controle van de LANDWACHT en in beslag name. Het lukte me in het ochtend duister voor schooltijd mijn lading veilig bij mijn moeder in Harlingen te bezorgen. Die moet meteen met het uitbraden aan de slag zijn gegaan want toen ik haar tussen de middag met een vriendje ging opzoeken vonden we haar bezig met het bakken van oliebollen. Dat moet een diepe indruk op mijn vriendje Hotze hebben gemaakt want toen ik de volgende dag met hem naar zijn huis was meegelopen verraste zijn moeder me met de vraag: hoe of mijn moeder kans zag om oliebollen in water te bakken!.

Het voedsel begon ook in de landelijke omgeving van Friesland steeds schaarser te worden. De bezetters dwongen de boeren met strenge straffen hun oogst en melk op de door hen gecontroleerde markt te brengen. Voor controle daarop diende een soort veldpolitie, de hiervoor al genoemde LANDWACHT bestaande uit met de bezetters samenwerkende landgenoten.

Deze situatie bracht boeren en tuinders in een complexe positie. Als je je producten onttrok aan de controle van de landwacht was je alleen al daarom een goede vaderlander. Het was winstgevend deze producten in het zwarte handelscircuit te brengen maar daardoor werd je vervolgens weer een slechte vaderlander. Van een goede vaderlandse boer of tuinder werd verwacht landgenoten te helpen en niet af te zetten.

In de praktijk ontstonden in deze tijd allerhande vormen van verboden handelsstromen van schaarse levensbehoeften buiten “de gevestigde Duitse orde”.

De schrijver Martin van Buuren signaleert in deze periode een “verzetsgroep” in het Westland die al vrij kort na de capitulatie in 1940 tuinders ging beroven van hun, aan de controle van de landwacht onttrokken oogst, voor eigen gewin. Deze organisatie werd tegen het eind van de oorlog naadloos opgenomen in een geautoriseerde verzetsorganisatie, die hen later, na de bevrijding vrijwaarde voor vervolging voor hun wandaden.

Wij troffen in 1943 nog een vrij rustige illegale zwarte markt in Harlingen aan. Ik herinner me thuis in die tijd een voorraadje graan. Dat kon je dan met andere stadgenoten bij een inventieve timmerman met een elektrische molen laten malen.

Eens werd ik door een tante naar een boer gestuurd om een zakje graan op te halen. Ter plekke ontstond enige verwarring omdat ik het Fries van de boer zeer moeilijk kon volgen. Bij terugkomst met mijn buit kreeg ik van mijn tante te horen dat dit aan het spraakgebrek van de boer had gelegen.

We waren al weer gauw aan het kleine stadsleven met familie, oude vrienden en bekenden gewend en al snel kon ik weer thuis bij de rest van ons gezin terecht. Op school had de lerares biologie met de belofte van extra punten ons aan het werk weten te krijgen met het verzamelen van boombladeren voor een herbarium. Weldra ontstond een onderlinge competitie met het zoeken van bladeren van zeldzaam gewas. Zo heb ik lang moeten zoeken naar de vindplaats van een klasgenoot met bladeren van de DUITSE PIJP.

De schoolvakantie zou een mijlpaal in mijn leven worden door mijn toetreding tot de arbeidsmarkt.

De oorlogstoestand was ondertussen zo dreigend geworden dat er

niet aan een normale vakantie kon worden gedacht. Reden voor mijn vader om de vakantiebesteding van zijn 2 tienerzons op de manier te regelen zoals hij in zijn jeugd gewend was: helpen in de zaak. Dat hij geen zaak had was geen probleem er waren genoeg andere. Zo kwam mijn broer als hulp bij een landbouwbedrijf in een dorpje in de buurt en ik bij tuinder BIJL aan de rand van de stad voor een weekloon van een rijksdaalder.

Daar heb ik leren onkruid wieden, snijbonen opwinden, bessen en bonen plukken en assisteren bij de komkommers die nog in platte bakken werden geteeld. Als extra heb ik daar nog leren zwemmen ook. Dit als gevolg van het aan de tuin grenzend kanaal in wording. In de middagpauze ging ik daar met een maatje geregeld baden en daar hielden we het bij tot ik op een kwade dag na een duik boven kwam naast een dode hond in verre staat van ontbinding. In mijn haast om van deze plaats des onheils weg te komen bleek ik de zwemkunst instinctief machtig te zijn.

INLEVERING VAN RADIOTOESTELLEN

De Burgemeester van Rozenburg brengt ter openbare kennis, dat ingevolge de beschikking van den Höheren SS- und Polizeiführer (Befehlshaber der Sicherheitspolizei) d.d. 13 Mei 1943 alle zich in het bezette Nederlandsche Gebied bevindende radiotoestellen met toebehooren en eventuele reserve-onderdeelen met ingang van dien datum verbeurdverklaard zijn.

De in deze gemeente woonachtige houders van radiotoestellen dienen hun apparaten met toebehooren op de hierna vermelde data en uren ten gemeentehuize (raadzaal) in te leveren.

Voor de inlevering worden formulieren ter beschikking gesteld, die uit drie strooken bestaan, die door de tot inlevering verplichte personen, tegen betaling van f 0.05 per stuk, aan het postkantoor alhier kunnen worden afgehaald. Op elk formulier moeten de naam van het model (type), het nummer van het toestel, alsmede naam, beroep en adres van dengene, die het toestel heeft ingelverd, worden vermeld, welke gegevens met de schrijfmachine of in blokletters moeten worden ingevuld.

Door den eigenaar moet een kartonnen kaartje aan het toestel worden bevestigd, groot 10 x 15 cm, waarop door den ambtenaar, die met de inontvangstneming is belast, de bovenste strook van het ingevulde formulier wordt geplakt. De onderste strook wordt aan den eigenaar afgegeven als bewijs van ontvangst.

De radiohandelaren moeten van de in hun bezit zijnde radio-ontvangsttoestellen en onderdeelen (ook golfmotors e.d.) een inventarisatielijst opmaken en deze lijst op een der hierna vermelde data in drievoud ten gemeentehuize indienen.

De inlevering der toestellen zal voor deze gemeente als volgt plaats vinden:

Wijk A no. 1 t/m 131 } op Donderdag 27 Mei 1943 des voormiddags

De radio was ook voor ons gezin een onmisbare bron om aan informatie over het wereldgebeuren te komen. Meteen na de capitulatie werd het verboden om naar radiozenders te luisteren die niet onder Duits toezicht stonden. Dat werd natuurlijk massaal genegeerd met het afstemmen op het nieuws van de BBC waarop de Duitsers die

uitzendingen gingen storen zodat ze onverstaaanbaar werden. Er werd echter op zoveel kanalen uitgezonden dat er af en toe één aan de controleurs ontsnapte. Daar ging je dan ijverig naar op zoek als een helder kanaal bij een vorige uitzending nu ook werd gestoord. Het bestraffen van het beluisteren van deze bron met vaak codeberichten voor verzetsgroepen mocht niet baten. Reden voor de bezetter om het bezit van radio ontvangers te verbieden. De eigenaars moesten ze komen inleveren. Mijn vader voelde zich door de evacuatie al zo gedupeerd op ons evacuatie adres dat hij besloot als compensatie onze radio niet in te leveren.

Dat zou een paar maanden daarna tot een kritiek moment leiden toen we onaangekondigd bezoek kregen van de plaatselijk politie inspecteur Van Wijnen, een gevaarlijk en brute SS-man. Het was juist tijdens een uitzending van de BBC met de radio in zicht recht tegenover de kamerdeur. Gelukkig kreeg mijn vader nog bijtijds de kans om met een tik op een knop een “goed gekeurde zender” te laten horen. De bruit had kennelijk een tamme dag want na een vriendelijke kennismaking wees hij mijn vader er op dat de radio alsnog kon worden ingeleverd.

Dit werd diezelfde middag mijn taak. Ondanks de adviezen van passanten die me met mijn last op weg naar het politiebureau zagen gaan om toch maar rechtsomkeert te maken heb ik me van mijn taak weten te kwijten.

(Na de bevrijding kregen we een briefje van de politie dat we onze radio, als enig exemplaar van alle gestolen toestellen in Harlingen konden komen halen. De “goede” agenten hadden er mee naar de BBC kunnen luisteren als hun chef uit zicht was.)

Voortaan moesten we het met de draadomroep, een soort kabelradio, doen.

Eens werden wij daar ‘s morgens door verrast met een zeer duidelijk BBC nieuws bulletin als gevolg van een “verkeerde” handeling van een technicus bij de centrale.

Ik raakte persoonlijk met illegaal werk betrokken met het verspreiden van stencils met nieuwsberichten samen met Herman van Ruyven, een zoon van de directeur van de plaatselijke RHBS. Zijn vader en grote broer waren verzetsmensen van het eerste uur.

Ik volgde eens het initiatief van een klasgenoot met het schrijven van

een brief naar Kopenhagen.

Daar zat het hoofdkantoor van de DDL, de Deense concurrent van onze KLM waar je om een fraai draagspeldje kon vragen. Mijn vriendjes en ik hebben ze toegestuurd gekregen maar ze waren geen succes omdat het embleem overeenkwam met dat van de JEUGD-STORM, een nazi- padvindingsorganisatie. Je kon het dus maar beter niet gaan dragen.

Het najaar van 1943 raakte ik betrokken bij de viering van het 40 jarig dienstjubileum bij de Nederlandse Spoorwegen van Roelof de Swart de vader van oom Gerlofs vrouw tante Hennie. De heer De Swart was lange jaren bij het goederenstation in Harlingen betrokken. Als wij hem daar zo nu en dan opzochten op zijn kantoor bij de loods vond hij het leuk ons bij zijn werk te betrekken met het laten beplakken van de aangeboden kisten en dozen met stickers waar toen warme houtlijm voor werd gebruikt. In zijn vrije tijd organiseerde hij toneeloptredens met acteurs of musici.

Voor zijn jubileumviering samen met het personeel van de NS en Van Gend en Loos had hij weer van alles weten te organiseren in deze periode van schaarste voor het evenement bij hem thuis. Het was daarbij wel zaak je aan de regels van verduistering te houden want bij controle tijdens overtreding kon het hele festijn met allerhande illegale versnaperingen in de duigen vallen..

Een zwak punt was altijd de buitendeur waar bij het openen onverdacht licht naar buiten kon komen.

Voor toezicht hierop mocht ik de feestavond voor portier spelen met een piccolo uniform uit de dozen toneelkleden van een toneelgezelschap.

Ik werd op mijn post beneden bij de voordeur niet vergeten met lekkers en kreeg zo nu en dan even de gelegenheid voor een bezoek aan de feestvierders die zich met elkaar opperbest vermaakten met allerhande eigen bijdragen. Nadat de alcohol begon te werken werd het voor één van de aanwezigen tijd om met zijn bijdrage van kinderspelletjes te beginnen, waar alle min of meer aangeschoten volwassen kerels vrolijk aan mee deden. Ik herinner me hiervan nog het bekende sterrenkijken en een verrassing met een aan de zitkant bestreken broek met mosterd voor een schrik-effect of zo!

Had de vader iets met kunst, eens zou hij de dames MAEWOOD

verder helpen, dochter Hennie had iets met dieren. Die schenen zich als het ware door haar gehypnotiseerd te voelen. Zo kon het gebeuren dat als ze voorbij een ingespannen paard in ruste voor een trekkar liep het paard zijn baas vergat en haar ging volgen met zijn vracht. Of ze raakte bevriend met een kikker in het vijvertje op haar plaatsje. Het beestje begon te kwaken zo gauw Hennie in de buurt kwam; kortom een boeiende tante.

Periode 6. Rotterdam 28.03.44 - 05.06.46 —

Een jaar nadat we in Harlingen waren teruggekeerd kreeg onze vader een “onderduikbaan” als groepsleider in een observatiehuis voor in bewaring genomen pubers aangeboden. Dat was DE KINDERSLUIS aan de Kralingse Plaslaan 108. Toen ook interne huisvesting voor de hele familie geen bezwaar bleek zijn we weer verhuisd. Het aanvankelijk nog te kort aan woonruimte werd opgelost door mij een cel met een kruk aan de binnenkant als slaapkamer te geven.

Bij de collega's van mijn vader waren een aantal studenten die hier een onderduikadres hadden gevonden. Bij politiecontroles verdwenen die via een luiken naar de kruipkelders. Mijn broer en ik moesten hen daar geregeld van eten voorzien via lange kruipwegen.

Alweer een nieuwe school met andere boeken en een ander curriculum. Het werd de HBS aan de RAMLEHWEG op ca. 100 meter van ons nieuwe huis.

Ik had het meteen naar mijn zin op deze school met leuke klasgenoten en aardige leraren.

Het was even wennen aan één van hen de wiskundeleraar Van der Corput die met “PAPS” aangesproken wenste te worden.

Waarschijnlijk onder de steeds dreigender situatie van.

Midden 2e raam van links
mijn slaapkamer

een nu verliezende bezetter was er veel saamenhorigheid.

De directeur van de school bleek al gauw een angsthaas. Zijn assistent de conciërge was uit ander hout gesneden en kwam ons meteen te hulp met het gratis verschaffen van nieuwe schoolboeken uit zijn magazijn.

Thuis maakten raakten we al spoedig vertrouwd met de ter observatie gehuisveste jongens van ca. 12 tot 18 jaar. Vaak hielpen ze met karweitjes zoals het onderhoud van de stookkelder waarbij stiekem schaarse aardappels werden gepoft.

Ze hadden van alles op hun kerfstok. Er was er een bij die per ongeluk zijn vader had gedood. Deze vader had hem in een boze bui willen straffen. Zoonlief was van angst de trap op gevlucht met zijn vader op zijn hielen. Boven aan de trap gekomen zag zoon een hamer liggen en die in angst over zijn schouder gegooid met het fatale resultaat. Een ander had de gehamsterde voedselvoorraad van zijn twee tantes die voor hem zorgden op de zwarte markt verpatst. Een volgende had zijn ouders gedreigd hun illegale bezigheden bij de Duitsers te melden. Ook waren er winkeldiefjes kortom een scala aan jonge wetsovertredertjes.

Met het schaarser worden van het voedsel kwam ook de bevoorrading voor de inmates in gevaar en moest voor de bevoorrading politie assistentie worden gevraagd. Zo ben ik een paar keer mee geweest om met een karretje brood te halen bij de bakkerij van Van der Meer en Schoep toen op de Bergweg. De route ging onder anderen over het Noordplein en langs de Slaghekstraat. De twee inmates die het karretje moesten duwen kregen daarvoor een lat in een van hun broekspijpen om vluchtgevaar te voorkomen. Twee lussen in de broekspijp hielden de latten op hun plaats.

Door de overheid was DE KINDERSLUIS op een lijst geplaatst met andere onmisbare voorzieningen zoals ziekenhuizen. Daarvan hebben wij lang kunnen profiteren. Wij hadden bijvoorbeeld nog aansluiting op het lichtnet toen de aansluitingen voor de burgerbevolking al lang waren afgesloten.

Begin 1944 was er nog regelmatig school. Mijn beste vriend werd Max Engers, met een uitgesproken Joods uiterlijk. Zijn vader was joods maar had kans gezien de gegevens van zijn gezin in het bevolkingsregister aan te laten passen waardoor deze niet op de lijst

voor deportatie kwam. Zo eenvoudig kon dat zijn.

Met ervaring, opgedaan tijdens mijn vorige vakantie, vond ik al gauw een vakantiebaantje als tomatenplukker op de weg naar Kapelle aan de IJssel. Het plukken ging allemaal nog wat primitief, in die tijd zodat je geregeld een spinnenweb van je gezicht moest vegen. In de zomer kwam daar nog het toppen van tabaksplanten bij, een vies karweitje door de teer die daarbij vrij kwam. Dit betekende dat je de bloemen van de planten moest weghalen. Later werden dan de bladeren geplukt en als kralen aan lange lijnen geregen. Die werden daarna opgehangen om te drogen. Waren die voldoende vocht kwijt geraakt dan haalden we de dikste nerven er uit en rolden van de zo gefileerde bladeren “worsten”. Daarvan werden met een oude vleessnijmachine plakjes gesneden die daarbij als shagtabak uiteen vielen. Waar mijn baas deze oogst liet weet ik niet, maar met wat ik eens van hem mee kreeg, het moet een ons of twee zijn geweest, ben ik als niet-roker gaan experimenteren. Al gauw kwam ik er achter dat de rauwe tabak zo van de snijmachine een halfproduct was dat nog moest worden gesausd. Een winkeltje op de Vlietlaan verkocht daar zakjes met verschillende “aroma’s” voor. Ik heb me toen beperkt tot VIRGINIA saus en van mijn moeder een schepje van haar schaarse suiker geleend om het effect daarvan te verhogen. Dat zou later een onjuist advies blijken omdat de suiker garant staat voor een flinke bronchitis van de roker. Ik was mijn voorraadje gauw kwijt en heb nooit klachten gekregen. Door mijn contact met de tuinder kon ik geregeld bij ons gezin en bekenden verse groente bezorgen.

Door brandstofgebrek bleven de scholen in het najaar van 1944 en daarna geregeld gesloten. Toen mijn tuinder geen seizoenswerk meer voor me had vond ik een ander baantje bij de HARLEY dealer MAASKANT op de Oude Dijk, hoek Avenue Concordia. Bij gebrek aan Harleys waren de eigenaars, de gebroeders MAASKANT overgegaan op het herstellen van fietsen in de kelder onder de winkel. Ik leerde daar solutie maken, binnenbanden plakken en één wiel met twee versleten buitenbanden weer rijvaardig maken. Die twee buitenbanden moesten dan zo worden gemonteerd dat de gaten niet samenvielen. Dat was vaak een hele klus. Een klant kwam geregeld met fietsen voor herstel uit de buit van de WEHRMACHT. Die verkocht hij dan weer aan Rotterdammers. Hij trakteerde ons

via een contact dagelijks op porties uit de gemeentelijke gaarkeuken. Dat was zeer welkom! Een andere bezigheid was het plaatsen van windcharges op daken in de omgeving. Dat waren autodynamo's waarvan de as voorzien werd van een propeller. Eenmaal op een gunstige plaats op een dak gemonteerd werden die verbonden met één of meer accu's elders in het huis, die op hun beurt aangesloten waren met auto- lampjes elders. Zo had men op stroomloze uren toch verlichting. Met mijn hoogtevrees vond ik het niet leuk bij de plaatsingen te moeten helpen. In de pauzes vond ik vaak afleiding in het doorlezen van exemplaren van THE ENTHOUSTAST , een uitgave van de Firma HARLEY DAVIDSON waarvan in de kelder jaargangen tot eind 1941 lagen opgeslagen. Ze bevatten reportages van sportevenementen zoals TRIALS en reclames van nieuwe typen. (Anno 2013 betaalden verzamelaars in de VS \$ 25.- voor een exemplaar uit die tijd).

Voor muziek bij het werk zorgde baas Chiel Maaskant die geregeld met liederen uit zijn CHARLESTON tijdperk kwam. Ik herinner me daarvan nog: "AUGUST, AUGUST MET JE MOOIE HAREN...NIE-MAND DANST DE CHARLESTON ALS JIJ (2x)... enz."

Omdat ik nog geen 16 jaar was in die tijd kon ik me, in tegenstelling tot onze vader en mijn oudere broer, buiten vrij bewegen. Buiten de inrichting moesten mijn vader, mijn broer en de onderduikers goed uitkijken om niet, voor één of andere opdracht of wraakpoging, te worden gearresteerd.

Zo werd ik geregeld voor extra voedsel op een fiets naar het "platteland" gestuurd om voedsel te halen bij relaties van de onderduikers op ons adres. Een boerderij in de buurt van Zoeterwoude werd zo een vast adres. Onderweg, langs onder water gezette landerijen, kwam je veel mensen op hongertocht tegen. In de bermen langs de autowegen hadden de Duitsers kuilen gegraven waar bij een luchtaanval vrachtauto's in konden worden gereden voor dekking. Eens zag ik in de verte een aanval van een Engels toestel op een trein die resulteerde in een duidelijk herkenbare defecte locomotief door de stoom die vrij kwam.

Duitse vliegtuigen in de lucht werden een zeldzaamheid. Des te verrassender was het dan ook toen we op een dag verrast werden door een hele zwerm Luftwaffe toestellen. Later bleek het een laatste

stuiptrekking rond het Ardennenoffensief te zijn geweest.

Bij een speciale opdracht voor een tocht naar LANGE RUIGEWEIDE kreeg ik een bijna nieuwe fiets van één van onze onderduikers mee. Helaas op het viaduct bij Kapelle werd ik aangehouden door een met een geweer bewapende Duitse soldaat die me de mooie fiets afpakte. Daar stond ik met mijn lege tassen 8 km van huis en het was nog koud ook. Ik werd getroost door omstanders. Eén adviseerde me naar een bureau van de FELDGENDARMERIE in de buurt te gaan. Daar vond ik een uur later wel gehoor maar helaas moest de commandant me bekennen dat ze de toestand niet meer in de hand hadden. Ik ben vervolgens maar in arren moede naar Rotterdam terug gelopen. Toen onderweg mijn buik nog in de war raakte en mijn pogingen voor een toiletgang bij huizen langs de route telkens op afwijzingen uitdraaiden en ik vervolgens buiten nergens een beschut plekje voor de koude wind en wat privacy had kunnen vinden heb ik het maar in mijn broek gedaan. Als een stinkbom heb ik toen mijn weg moeten vervolgen daarbij maar steeds mede wandelaars ontwijkend. Met de bevroren Kralingseplas in zicht verbeterde mijn situatie omdat ik die even later zonder gezelschap dwars kon oversteken!

Het moet in februari 1945 zijn geweest dat mijn ouders de toekomst wat voeding voor hun 6 kinderen betrof ten einde raad waren geraakt. Met 3 kinderen zou het zeker nog wel gaan. Daarom besloten ze mij en mijn zusjes Truus en Marie naar familie in Harlingen te sturen. Transport was in Rotterdam niet te vinden. Na de nodige adressen om raad te hebben gebeld, bleek een zus van mijn moeder in Utrecht een melktransporteur te kennen die vanaf die stad melk in Groningen haalde. Naar Utrecht was geen transport dus werd besloten dan maar te gaan lopen. Zo begaven wij vieren: moeder, Truus, Marie en ik, ons op een zonnige wintermorgen op weg. Ons pad voerde ons met duizenden andere wandelaars in kleine groepjes midden over een autoweg zonder verkeer richting Gouda. Verkeer, dus ook wandelen, in het donker was verboden. Gelukkig konden we met vele anderen voor de nacht terecht in een verwarmde ruimte van het plaatselijke bureau van politie.

Zo gauw het licht werd hebben we onze wandeltocht vervolgd om nog voor het donker op onze bestemming te kunnen komen. Dat is gelukt en we werden daar hartelijk ontvangen door tante Netty en

oom Piet Zon. Na wat te zijn bijgekomen van de vermoeienissen van de wandeling kon een afspraak met de melkrijder worden gemaakt voor de reis van Truus en Marie. Mijn moeder vond het veiliger om de wandeling terug naar Rotterdam samen met mij te maken.

Ook nu troffen we op de autoweg veel groepjes mensen wandelend in beide richtingen met af en toe een om zijn snelheid benijdde fietser. Na weer een nachtje Gouda werden we de volgende dag gepasseerd door mijn aardrijkskunde leraar meneer Boer op weg naar Rotterdam. Na een praatje vervolgde hij zijn weg met de belofte onze aankomst aan onze vader te melden. Tot voor kort placht deze leraar ons, hongerigen, tijdens zijn lessen lekker te maken met het tonen van advertenties met afbeeldingen van gebak uit zijn vooroorlogse voorraad SATURDAY EVENING POSTS.!

In het najaar van 1944 had ik een nieuw baantje gevonden bij tuinder Van Spronsen aan de 's Gravenweg, die naast zijn tuin een bottelarij annex limonadefabriekje had onder de naam SAWE.

Voor het loon van negen gulden vijftig werd ik een soort van duvelstoejager voor allerhande karweitjes. In deze functie raakte ik vertrouwd met de fabricage van gazeuses en het bottelen van bier voor kantines van de WEHRMACHT. Voor bezorging werd een soort PICKUP gebruikt die gemaakt was van een oude 12 cilinder CADILLAC Een gasgenerator leverde de brandstof. Het opstoken daarvan begon 's morgens met een gevaarlijk ritueel dat zich voor de veiligheid in de open lucht afspeelde en waarbij het wachten was op de vereiste lange blauwe vlam als sein dat er kon worden gestart. Als de motor eenmaal draaide kon met de bezorging van de bestellingen worden begonnen. Toppunten werden de ritjes door de tunnel met een maximum snelheid van 100 km per uur.

We moesten tot maart 1945 wachten voordat we weer eens iets lekkers te eten kregen. Dat was het zogenaamde ZWEEDS WITTEBROOD gebakken van een schenking meel van Zweden en gebakken door Nederlandse bakkers. Het meel was via de haven van Delfzijl ingevoerd.

Samen met margarine om het brood te smeren werd het verdeeld.

Voor de hongerigen van toen een ervaring om nooit te vergeten.

Een bijzondere herinnering heb ik aan de opdracht van mijn bazen Maaskant voor een boodschap waarvoor een van de broers mij met

een handkar met daarop een kleine lege oliedrum voor een boodschap naar de villa 's Gravenhof op de Gravenweg stuurde. Daar werd ik opgewacht door een meneer die me meenam naar een garageruimte waar hij olie in mijn drum ging pompen. Hiermee klaar zei hij me met mijn lading naar een huis op de Hoflaan te gaan en daar af te leveren. Ik moest daarna terug komen als ik het karretje bij mijn baas had terug gebracht. Toen ik me na een poosje weer had gemeld vroeg

mijn opdrachtgever of ik Ananas met slagroom ??????, in deze hongerwinter een traktatie uit een ver verleden, lustte. Mijn reactie liet niets te raden over. Ik werd naar een kamer in de villa gebracht, waar ik aan een tafel moest gaan zitten. Van de fraaie inrichting herinner ik me alleen nog een zilverkleurig klavecimbel of spinet. Al gauw kwam een dienstmeisje met mijn exotische versnapering binnen.

Bij het afscheid vroeg mijn gulle verwenner mij de volgende morgen voor een karweitje terug te komen.

Mijn verslag van mijn traktatie stuitte thuis op ongeloof!

De volgende dag nam mijn opdrachtgever me mee naar een tweede garage met daarbinnen een CHRYSLER model 1940. Die moest nog net voor het uitbreken van de oorlog zijn geïmporteerd.

Mijn opdracht was om dat moois met een laag suikerbieten aan het oog te onttrekken. De eigenaar bleek gewaarschuwd voor plunderende Duitse soldaten waartegen je beter maar maatregelen kon nemen. Halverwege mijn opdracht kreeg ik hulp van een heer die zich voorstelde als LE JEU. Als jood had hij een schuilplaats in de villa gekregen.

Later hoorde ik dat mijn gastheer toen directeur was van de door de oorlog verlamde HOLLAND AMERIKA lijn.

Ondertussen werd het regime steeds grimmiger. Er waren geregeld razzia's en uit wraak gingen de Duitsers executies van gevangenen op plaatsen in de stad houden om de mensen bang te maken. Zo kwam me bij het Kralingse bos eens een vrachtauto tegemoet om even later achter me voor de tennisbanen te stoppen. Toen ik me omdraaide zag ik soldaten met een gevangene in hun midden naar het sportterrein gaan. Niet lang daarna hoorde ik schoten.

Op de Oostzeedijk werden na executie de stoffelijke overschotten van de slachtoffers als afschrikwekkend voorbeeld achtergelaten.

Een paar weken na de verrassing van het Zweedse Brood volgden de voedseldroppings, waarbij uit laag overvliegende bommenwerpers voedselpakketten op aangewezen plaatsen werden gedropt.

Van ons huis hadden wij zicht op het terrein voor Rotterdam aan de overkant van de Kralingse plas.

Een enkeling is daarbij omgekomen. Deze was uit hebzucht na het verzamelen van de gedropte goederen op het terrein achter gebleven in de hoop op buit. Bij de volgende dropping had hij een pakket op zijn hoofd gekregen!

Weldra daarna hoorde ik dat het VREDE was.

Toen ik dit naar mij geroepen bericht hoorde, was ik op het stoepje voor de hoofddeur van de Plaslaan 108. Er volgden een paar onzekere dagen door een gezagsvacuüm in Rotterdam.

Duitse soldaten die zich bedreigd voelden door burgers waren niet

alleen in Rotterdam begonnen te schieten.

Bij ons gebouw verschenen stadgenoten die zich bekendmaakten als de vertegenwoordigers van verzetsstrijders. Zij wilden gebruik gaan maken van de keuken van de inrichting voor hun makkers die van onze school hun kwartier hadden gemaakt.

Onze bezoekers waren met een zo goed als nieuwe REO vrachtwagen van 1940 voor komen rijden. Die had duidelijk de oorlog diep verborgen in de mottenballen gelegen.

Toen ik even later ook nog een paar geweren in de laadbak had ontdekt werd bij mij de strijd lust wakker. Nadat de zaken met het mede gebruik van de keukens waren geregeld mocht ik achter in de bak van de vrachtwagen mee om proviand te halen. Ik voelde me daar weldra helemaal op mijn gemak gezeten met een geweer rechtop tussen mijn knieën waarmee ik de mensen langs onze weg meende te moeten imponeren. Dat duurde tot we in de Havenstraat door een loslopende bewapende Duitse soldaat werden aangehouden. Reden voor mij om mijn wapen maar gauw te verbergen. We hoorden van ver gewerschoten en dat maakte de toestand bepaald sinister. “Onze” soldaat nam alle tijd voor zijn optreden en dat maakte de toestand alleen maar spannender. Ons oponthoud kreeg al gauw de nodige belangstelling van mensen in de straat. Ze bleven echter op veilige afstand het verloop volgen.

Dan zie ik onze tante Jan met haar moeder Aukje (een zuster van opa Homme Poort) vanuit het raam van hun flat (Havenstraat 100A) op 1 hoog naar ons kijken. Zodra ik tante Jan haar aandacht heb weten

te trekken merk ik dat ze me herkent. Meteen daarna verdwijnt ze uit zicht. Even later zie ik haar forse gestalte door de deur van het trappenhuis van de flat in onze richting komen. Haar doel blijkt een positie vlak achter de soldaat die daar zeker al gauw haar adem in zijn nek moet hebben gevoeld, want hij heeft meteen geen zin meer om ons langer te hinderen. Wat ongemakkelijk gaat hij er dan aarzelend vandoor. Na tante Jan te hebben bedankt heb ik de rest van de rit het geweer maar op zijn plaats laten liggen.

Thuis krijg ik te horen dat de schoten die we op onze plaats van aanhouding hadden gehoord van het Marconiplein afkomstig waren. Kort daarna was ik op de OUDE DIJK getuige van de aankomst van de eerste geallieerde militairen met hun rijdend materiaal bestaande uit trucks, jeeps en een paar, in legerkleuren gespoten, BUICKS.

Mijn broodheren, de gebroeders Maaskant, begrepen bijtijds dat ze ook voor de naar vervoer hongerende nieuwe overheid het aan hen door klanten toevertrouwde rollend materiaal voorlopig maar beter verborgen konden houden. Er kon namelijk al gauw beslag op worden gelegd en dan was je je wagen kwijt. Prins Bernhard was daar zeer bedreven in.

De zomer van 1944 werkte ik bij de Van Spronsens in de tuin. Naast groenten was daar ook brandhout in de vorm van bielzen waarvan de weg door de drassige tuin was gemaakt. Het hout daarvan was thuis welkom voor het fornuis zolang de gastoevoer nog niet was geregeld. Een “onzeewaardig” geworden houten roeiboot van de inventaris van de tuin heb ik voor 10 gulden in die tijd voor brandhout mogen slopen. Mijn chef in de tuin was een knecht van tegen de zeventig die gewend was slootwater te drinken. Hij kreeg eens een dag vrijaf voor het zoveeljarig huwelijksfeest van zijn ouders?!!

Zo nu en dan kwamen losse werkkrachten helpen met de oogst. Toen een koppel daarvan ons eens halverwege met de oogst liet zitten achtte ik de tijd rijp voor het vragen van salarisverhoging omdat ik die negen en een halve gulden zat was. Mijn verzoek werd ingewilligd. Het werd tien gulden vijftig maar aangezien er boven een tientje belasting moest worden betaald ontving ik voortaan negen gulden netto!

Toen de school in 1945 weer was begonnen kregen wij een nieuwe leerling in de klas, ene Wil Terlouw, waar ik mee bevriend zou raken

na onze gezamenlijke verhuizing naar Scheveningen.

In de kerstvakantie van 1945 werd ik betrokken bij het bottelen van bier. Met een slangetje uit een biervat vulden wij flesjes omdat de bottelmachines toen nog niet werkten. Door onge oefendheid wilde het bottelen bij mij niet meteen vlotten en moest ik geregeld met wat zuigen het hevelen weer op gang brengen. We bottelden in een koude loods. Pas na thuiskomst in de warmte ging de bij teugjes naar binnen geslurpte alcohol zich laten gelden; kortom mijn vader heeft me dronken naar bed moeten brengen om mijn roes uit te slapen.

Nawoord

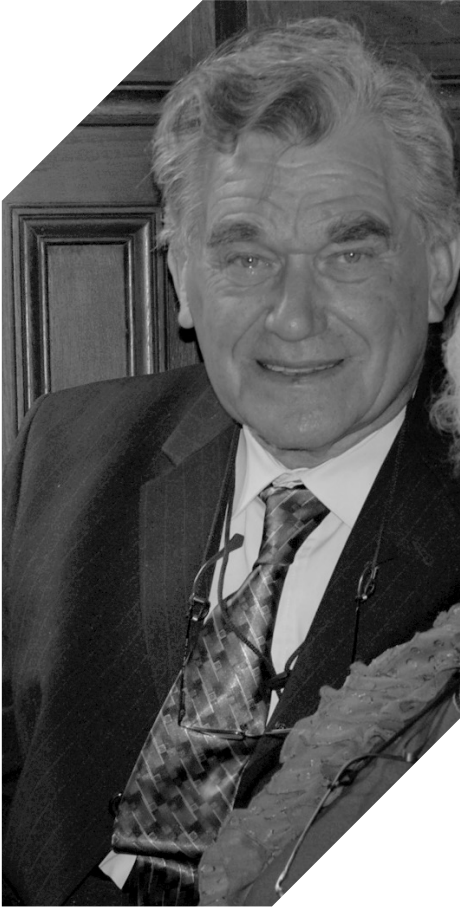
Allereerst wil ik Tineke Jurriëns-Poort en Larry Poort en Sónia Gomes van harte bedanken voor de hulp bij het tot stand komen van dit boekje.

Na het lezen heb je gemerkt dat door de intensieve behandeling van sommige aspecten van zijn jeugd (o)pa helaas niet verder is gekomen met zijn memoires dan tot het eind van de oorlog.

Een paar jaar daarna, namelijk september 1948 kwamen (o)pa en ik bij elkaar in de eindexamenklas HBS 5B op het Maerlantlyceum. Vanaf die tijd begonnen onze gezamenlijke herinneringen.

En geloof me, ook daar zou je een boek over kunnen schrijven . Misschien doe ik dat nog wel eens een keer. Maar voorlopig volsta ik met het benoemen van de tastbare feiten van onze gemeenschappelijke periode in de vorm van de toegevoegde eenvoudige stamboom. Uitgebreide verhalen volgen later misschien.

Toen zijn moeder eind jaren tachtig vergeetachtig werd ging Dik haar iedere week een brief sturen. Hij vertelde daarin wat er in ons gezin gebeurde. Zo had zij dan altijd het laatste nieuws van de familie als ze bezoek kreeg. Mocht ze het toch zijn vergeten dan kon ze de brief er bij pakken.

Dit mondde later uit in de "weekbrief" die aan al onze kinderen wekelijks werd gezonden. Eerst per post en later per e-mail.

Ik denk dat die weekbrief Dik er ongeveer in het jaar 2000 toe heeft gebracht om zijn memoires op te gaan schrijven, waarvan je dus nu het eindresultaat kunt lezen.

Hannie Poort-Monhemius.